

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Politická geografie v regionu Kaspického moře

Petr Ptáček

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy a východoevropská studia

Bakalářská práce

Politická geografie v regionu Kaspického moře

Petr Ptáček

Vedoucí práce:

PhDr. David Šanc, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013 .....

Děkuji

PhDr. Davidu Šancovi, Ph.D. za poskytnutí odborných rad, konzultací a veškerou pomoc při zpracování mé bakalářské práce

1. Obsah

1. Obsah.....	1
2. Úvod	2
3. Historie regionu	4
3. 1. Velká hra.....	4
3. 2. Rozpad Sovětského svazu	6
4. Právní statut Kaspického moře.....	7
4. 1. Vývoj právního statutu Kaspického moře.....	8
4. 2. Možné varianty právního statusu Kaspického moře	10
4. 2. 1. Uzavřená varianta.....	11
4. 2. 2. Pohraniční jezero	10
4. 2. 3. Otevřené moře	11
5. Pozice jednotlivých států k právnímu statutu Kaspického moře	13
5. 1. Pozice Ázerbájdžánské republiky.....	13
5. 2. Pozice Ruské federace	14
5. 3. Pozice Republiky Kazachstán	16
5. 3. Pozice Turkmenistánu	17
5. 5. Pozice Íránské islámské republiky	18
5. 6. Shrnutí vývoje právního statutu Kaspického moře	19
6. Energetické sektory kaspických států.....	20
6. 1. Energetický sektor Ázerbájdžánu	20
6.2. Energetický sektor Kazachstánu	24
6. 3. Energetický sektor Turkmenistánu.....	27
6. 4. Energetický sektor Ruské federace v Kaspickém moři	29
6. 5. Energetický sektor Íránu v Kaspickém moři	30
6. 6. Shrnutí zásob energetických surovin kaspických států	31
7. Doprava energetických surovin z oblasti Kaspického moře.....	32
9. Závěr	38
10. Seznam použité literatury	41
11. Seznam zkratk.....	44
12. Resumé	45

2. Úvod

V roce 1991 se po rozpadu Sovětského svazu objevily na politické mapě kaspického regionu tři zcela nové státy. Mohly se tak náhle podílet na využívání přírodního bohatství, především na značných zásobách energetických surovin, hlavně ropy a zemního plynu.

Před samotnou analýzou regionu je třeba vymezit zkoumanou oblast a uvést některá regionální specifika. Region Kaspického moře, představuje pět nezávislých států, jejichž břehy jsou omývány Kaspickým mořem. Jedná se o Ázerbájdžán, Ruskou federaci, Kazachstán, Turkmenistán a Írán. Tyto státy dohromady tvoří specifický kaspický region, ale mohou být současně přiřazeny k jiným sousedícím regionům, např. Zakavkazsko (Ázerbájdžán), Střední Asie (Kazachstán, Turkmenistán), Perský záliv (Írán). Z geografických, historických a dalších důvodů mnozí autoři spojují kaspickou oblast se zakavkazskou oblastí, případně se Střední Asií nebo zkoumají Střední Asii zvlášť a kaspickou oblast vylučují.

Hlavním důvodem, proč jsem si zvolil téma Politická geografie v regionu Kaspického moře, je, že koresponduje s mým studijním oborem Mezinárodní vztahy a východoevropská studia. Dalším důvodem je, že jsem podnikl třítydenní cestu do zakavkazské oblasti, která ve mně vzbudila velký zájem o zkoumanou oblast, její historii a politiko-geografická specifika. Také obdivuji různorodost a tradice starobylých národů, žijících na relativně malém území.

Ve své práci se budu zabývat statutem Kaspického moře, zejména rozdělením jeho bohatství mezi všech pět kaspických států. Tato otázka je naprosto stěžejní, protože není zatím jednoznačně stanoveno, zda je Kaspické moře „vnitrozemské moře“ bez přístupu ke světovému oceánu, na které se vážou úmluvy o Mořském právu, nebo jestli je Kaspické moře „mezinárodní jezero“. Obě tyto varianty dávají velice rozdílné

výsledky v souvislosti se ziskem z přírodního bohatství. Kromě těchto variant existují i další možnosti budoucího právního statutu Kaspického moře. V této práci budou také představeny postoje jednotlivých kaspických států k daným variantám.

Dále budu analyzovat problematiku těžby a dopravy uhlovodíkového bohatství, které se v této oblasti nachází v hojné míře. V této souvislosti se budu věnovat ekonomickým a politickým důsledkům. Posoudím i narůstající zájem světových, popř. regionálních mocností o surovinový potenciál dané oblasti. Především se bude jednat o Ruskou federaci a Spojené státy americké, dále pak o Írán, Evropskou unii, Turecko a v poslední době také o Čínskou lidovou republiku.

Shrnu bych proto cíle mé práce do následujících bodů:

- určit jaké politické důsledky s sebou nese stále ještě nedořešený právní statut Kaspického moře
- představit debatu týkající se právního statutu Kaspického moře a jeho možné budoucí varianty
- představit postoje jednotlivých Kaspických států k možným variantám právního statutu Kaspického moře
- analyzovat geopolitické aspekty uhlovodíkového bohatství Kaspického moře, jeho dopravu a velmocenské soupeření v této oblasti

K dosažení cílů využiji metodu historicko-srovnávací kompilace. Při objasňování vývoje právního statutu Kaspického moře tedy uplatním systematické a kritické vyhodnocování historických poznatků, především dvou základních fenoménů – „Velké hry“ a rozpadu Sovětského svazu. Dále budu zjišťovat, jaké jsou ve skutečnosti prokázané zásoby uhlovodíkových surovin v oblasti a jaké geopolitické důsledky z toho vyplývají, jakožto i z problémů transportu těchto surovin na světové trhy. Ve své práci použiji jak primární zdroje (bilaterální smlouvy, mezinárodní úmluvy, literární zdroje apod.), tak sekundární zdroje (internet, tisková prohlášení).

Moje práce se bude zabývat především následujícími tématy: právní statut Kaspického moře, těžba a doprava energetických surovin, geopolitická charakteristika regionu a jeho surovinový potenciál. Témata hraničních sporů a národnostních menšin budou okrajově zmíněna. Environmentální problematikou se v mé práci zabývat nebudu.

3. Historie regionu

Pro účely této práce není podstatná celková historie začínající několik tisíciletí před narozením Ježíše Krista, kdy se začala utvářet většina národů žijících v kaspickém regionu, ale zejména dva historické fenomény. První z nich bývá označován jako „Velká hra“, tedy období střetu velmocenských zájmů carského Ruska a Velké Británie v oblasti. Druhý fenomén se běžně označuje jako rozpad Sovětského svazu. Tato událost bezpochyby nastartovala procesy, které přímo vedly k současnému stavu, vzniku nových států a problémům s nedořešeným statutem Kaspického moře.

3. 1. Velká hra

Pojem „velká hra“¹ se běžně používá pro označení procesů probíhajících ve Střední Asii včetně Afghánistánu a do jisté míry i Zakavkazska. Většina autorů se shoduje na časovém vymezení Velké hry zhruba od napoleonských válek po první světovou válku², ovšem od 90. let 19. století byla středoasijská oblast pod kontrolou carského Ruska a to až k afghánským hranicím. „Principiálním motivem toho soupeření byla, zjednodušeně řečeno, snaha Ruska expandovat na nová území směrem na jih a jihovýchod, zejména na Kavkaz, do chanátů Střední Asie a případně do Indie, zatímco Britové se snažili zamezit tomuto rozpínání, neboť se obávali o svoje pozice v Indii a přilehlých oblastech“ (Rybář 2005: 22).

---

¹ Autorem sousloví „velká hra“ je britský důstojník Arthur Conolly, který byl při jedné z misí popraven v Buchaře. V jednom dopise příteli před tím napsal, že si přeje hrát významnou roli ve „velké hře, vznešené hře“. Jeho dopisy sepoté dostaly do rukou vojenského historika Johna Kaye, který z nich citoval a zavedl tento pojem do odborných i populárních prací (Rybář 2005: 21)

² Údaj o konci Velké hry se v mnoha publikacích liší. Horák se domnívá, že byla ukončena v roce 1895 podpisem protokolu o vymezení sfér vlivu ve Střední Asii mezi carským Ruskem a velkou Británií. Hopkirk počítá do Velké hry i souboj o Afghánistán a Tibet, zde byla anglo-ruská dohoda podepsána až v roce 1907. (Horák 2008: 18)

Pro toto období je typická značná rozpínavost Ruského impéria všemi směry, snad kromě směru západního. Velká Británie měla své kolonie a později i dominia po celém světě a tyto dvě imperiální mocnosti musely dříve nebo později na sebe narazit. Stalo se to právě zde, ve Střední Asii, která po staletí izolace před vnějšími vlivy tvořila pomyslná „bílá místa na mapě“, která ještě velmoci neovládaly.

„Střed Asie byl součástí střetu impérií v širším historickém i geopolitickém pojetí. Evropské velmoci znervózňoval postup Ruska v oblasti Černého moře, neboť v sázce byla mimo jiné i kontrola Konstantinopole. Jedním z vrcholů tohoto širšího střetu byla například krymská válka či turecké tažení v roce 1877. Tato snaha zadržovat ruskou expanzi a zachovat status quo se týkala i Střední Asie, kde Britové po roce 1839 (první britská okupace Kábulu) udělali vše, co mohli, aby zastavili ruský postup k Indii“ (Rybář 2005: 22-23).

Tento širší geopolitický pohled je důležitý pro pochopení situace v daném časovém období ve zkoumaném regionu i za jeho hranicemi. Historickou snahu Ruska dosáhnout Indie a Bosporských úžin bychom mohli v určitých kruzích spatřit i dnes, hlavně v eurasijské teorii Alexandra Dugina³. Ale zpět k velké hře. K postoji Ruska ještě Roy s Rybářem dodávají: Pro Rusko byla tato hra nedílnou součástí „národní myšlenky“. Rusko bylo postaveno na imperiální expanzi. Nebylo nikdy ničím jiným než impériem, centrem jehož hranice se neustále měnili. V 19. století byla ruská armáda nejpočetnější na světě a obavy z růstu Ruska byly patrné od Haliče přes Persii až po Peking. (Rybář 2005: 23).

Velká hra vrcholila a spěla ke svému konci. Mezi oběma impérii prozatím nedošlo k přímé konfrontaci. Rybář ve svém díle cituje Hopkirka, který uvádí, že vyvrcholením, a svým způsobem posledním dějstvím velké hry, kdy opravdu hrozila otevřená válka, bylo proniknutí carské armády do oázy v Mervu v roce 1884, jedné z klíčových přístupových cest do Afghánistánu. V tu dobu byly obě země na pokraji války, energická

---

³ K této teorii viz např. Kalinič, Petr; Naxera, Vladimír: *Politická teorie a geopolitika A. G. Dugina*. Rexter. 02/2011. Dostupné na: <http://www.rexter.cz/politicka-teorie-a-geopolitika-a-g-dugina/2011/11/03/> 20.2. 2013

britská kampaň další postup zastavila a následovala řada dohod de facto dělících oblast do zón ruských a britských zájmů (Tamtéž: 23).

Jako pomyslnou tečku za velkou hrou můžeme považovat sepsání anglo-ruské konvence v roce 1907. „Důvod, pro který bylo v roce 1907 uzavřeno první kolo velké hry je zřejmý: zmíněnou britsko-ruskou smlouvu si vynutila blížící se světová válka. Tato dohoda mimo jiné obsahuje úmluvu o tom, že severní pás v Persii je ruskou sférou vlivu, jižní britskou“. (Krejčí: 2010)

Kromě Íránského pobřeží se oblast Kaspického moře tedy stala součástí ruského impéria, později Sovětského svazu a to na dalších bezmála sto let.

3. 2. Rozpad Sovětského svazu

Rozpad Sovětského svazu byl nepochybně klíčovou událostí pro kaspický region, znamená jednu z největších geopolitických změn vůbec a v případě kaspického regionu to platí dvojnásob. Tato událost s sebou nesla několik velmi podstatných důsledků a odstartovala nevratné procesy a události, které se dají souhrnně nazvat jako „nová velká hra“.⁴

Nová velká hra, začala v prosinci 1991. „Od pádu Sovětského svazu se objevilo nové téma v analýze vojensko-politických a ekonomických situací na Kavkaze a ve Střední Asii, byla to otázka nové velké hry, ta bývá označována jako zkratka pro soutěž o vliv, moc, hegemonii a zisk, převážně s odkazem na velké zásoby ropy a zemního plynu v oblasti“ (Edwards 2003: 83).

Krejčí vidí v rozpadu Sovětského svazu dvě důležité proměny, a to že z jednoho sovětského (či ruského z dob Ruského impéria) ropného a plynového centra se stala centra dvě – ruské a přikaspické. Za ono nové přikaspické centrum lze v daném případě po-

---

⁴ Někteří autoři rozdělují Velkou hru na tři kola. Podle Krejčího se druhé kolo Velké hry odehrávalo podle teorie N. Spykmana v Rimlandu, tedy v pobřeží Euroasie za sovětských dob a počítá k ní i vstup sovětských vojsk do Afghánistánu v roce 1979. (Krejčí 2010)

kládat především Ázerbájdžán, Kazachstán, Turkmenistán a Uzbekistán⁵, byť Kaspické moře omývá i Rusko a Írán. Každé z těchto dvou center má jiné geopolitické charakteristiky, přičemž tyto charakteristiky postupem času získaly podobu odlišných podmínek pro podnikání jak západních, tak i ruských a čínských firem (Krejčí: 2010).

Dále si Krejčí všímá velké proměny či spíše nově vzniklého problému s dopravou surovin z regionu. Uvádí, že doprava ropy a plynu klasickými cestami do střední a západní Evropy se zkomplikovala tím, že vztahy Ruska a některých tranzitních postsovětských zemí bývají v určitých obdobích roku z různých důvodů napjaté. Zároveň se objevily možnosti alternativních tras – a to jak pro diverzifikaci dopravy ruské ropy a ruského plnu, tak dopravy těchto komodit z oblasti Kaspického moře trasami vedoucími mimo území Ruska (Krejčí: 2010).

Doprava energetických surovin, které mají původ v kaspickém regionu, je nepochybně velmi důležitou otázkou. Jedná se především o suroviny tohoto tzv. „přikaspického regionu“, tj. státy Kaspiku s výjimkou RF a Íránu, které se dlouhodobě snaží hledat trasy, obcházející Rusko a snížit tak svoji závislost na něm. O dopravě energetických surovin bude v této práci vyčleněna zvláštní kapitola vzhledem k jejím geopolitickým důsledkům.

4. Právní statut Kaspického moře

Pokud se chceme zabývat problematikou přírodního bohatství Kaspického moře, je důležité představit v základních obrysech debatu o jeho právním statutu. Ta je naprosto zásadním faktorem, který ovlivňuje politiky jednotlivých kaspických států vůči sobě navzájem. Ve hře jsou miliardy dolarů z nalezišť, která mohou připadnout jednotlivým státům do exkluzivní zóny, popřípadě do společného vlastnictví. Toto možné rozdělení bohatství Kaspického moře závisí na faktu, zda bude Kaspické moře uznáno jako moře nebo jako jezero.

---

⁵ Uzbekistán není omýván Kaspickým mořem, nicméně disponuje značnými zásobami energetických surovin, proto Uzbekistán Krejčí řadí do tzv. přikaspického centra (pozn. autora)

„Chápeme-li Kaspické moře jako jezero, pak bude rozdělen pouze úzký pruh podél pobřeží a zbytek s velmi bohatými nalezišti pak bude společným vlastnictvím všech pobřežních zemí. Chápeme-li jej jako moře, vztahuje se na něj mořské právo zahrnující i 200 námořních mil výlučné ekonomické zóny, což povede k rozdělení celého bohatství do národních sektorů“ (Leichtová 2005: 251).

V této debatě jde o to, jaký díl z pomyslného „koláče“ si kaspické státy budou moci ukrojit. Podstatným faktorem je podle mého názoru nedořešený právní statut Kaspického moře, který částečně brání v tom, aby se uhlovodíkové bohatství regionu mohlo plně využít. „Tento problém, který provází kaspické projekty od rozpadu SSSR, byl jedním z brzd rozvoje oblasti a je tomu tak i nadále, neboť tento spor není definitivně dořešen, i když v něm nastal výrazný posun (Rybář 2005: 74).

4. 1. Vývoj právního statutu Kaspického moře

Jak už bylo řečeno, současný stav nejasnosti kolem právního statutu Kaspického moře trvá od rozpadu Sovětského svazu. Pojdme se podívat na krátký historický přehled úmluv o užívání jeho vod.

První dohody mezi Ruskem a Persií, které se týkaly pobřeží Kaspiku, byly uzavřené v první třetině 18. století. „Na základě Reštského traktátu z roku 1732 muselo Rusko vrátit Persii jižní pobřeží Kaspického moře, jež získalo o deset let dříve v průběhu rusko-perské války, konkrétně v letech 1722–1723“ (Dilbazi 2009: 2).

Persie a carské Rusko tehdy byly jedinými velmocemi v regionu, proto postačovaly pouze bilaterální dohody mezi těmito dvěma státy. Do začátku 20. století se stala další důležitou smlouvou tzv. „Gjandžinská dohoda“.

V roce 1735 byla mezi Ruskem a Persií podepsána Gjandžinská dohoda (Gjandža je v současné době hned po Baku největší město Ázerbájdžánu) „věčného míru“. Poté, co byla ruská armáda odvolána z okupovaných teritorií, zůstala Íránu města Baku a Derbent (dnešní hlavní město Dagestánu). (Tamtéž: 2). Tento stav však dlouho nevydržel, Raczka uvádí, že perské ambice v tomto regionu skončili s úmrtím jednoho z nej-

schopnějších perských vojevůdců Nádira Šáha v roce 1747. Rusko-perské napětí také znemožnilo britské úsilí budování obchodní přítomnosti na březích Kaspiku. Poté, co se Rusům podařilo připojit Gruzii do impéria v roce 1801, byla turecko-perská hegemonie v oblasti odsouzena k zániku, navíc Perská říše utrpěla od Ruska porážku v roce 1812 a byla nucena žádat o mír. V říjnu 1813 obě strany podepsaly mírovou smlouvu v Gulistanu, která zajišťovala volné proplutí v Kaspickém moři a zároveň posouvala ruské hranice dále na jih. Tato smlouva byla revidována smlouvou z Turkmančaj⁶, ta de facto etablovala nerovné vztahy mezi těmito dvěma velmocemi. Na jejím základě Rusko získalo území dnešního Ázerbájdžánu a Arménie a v roce 1832 se ruští vojáci vylodili na ostrově Ashuradeh, který leží u pobřeží Íránu. Odkud se v roce 1860 stáhli a založili základnu Krasnovodsk⁷. Ruská kontrola východních břehů Kaspiku byla umocněna výstavbou Transkaspické železnice v roce 1880, která umožnila Petrohradu, aby pokračoval ve svém středoasijském dobovačném tažení (Raczka 2000: 201-203)

Prvních osm dekad dvacátého století byla situace celkem přehledná – tak jako v 18. a 19. století byl právní statut Kaspického moře řešen pomocí bilaterálních dohod tentokrát mezi carským Ruskem resp. Sovětským svazem a Íránem.

„Do rozpadu SSSR byl určován právní status Kaspiku dvěma dohodami, podepsanými mezi Ruskem a Persií (dohoda ze dne 26. února 1921) a mezi SSSR a Íránem (dohoda ze dne 25. března 1940). Podle těchto dohod se mohly plavit po Kaspickém moři (pod svojí vlajkou) pouze lodě těchto dvou států a jenom tyto dva státy měly právo na svobodnou plavbu a rybolov“ (Dilbazi 2009: 3).

Sovětsko-Íránské smlouvy z let 1921 a 1940 zaručily dlouhé a stabilní prostředí v rámci kaspického regionu. Toto období stability končí rozpadem SSSR v roce 1991 a vznikem postsovětských republik. Rybář k tomuto období ještě dodává, že je nutno zdůraznit, že tyto smlouvy nijak neupravovaly případné využívání přírodního bohatství. Také někteří právníci i politici tvrdili, že tyto smlouvy jsou již neplatné. Jisté je, že

---

⁶ Město nacházející se v dnešním severním Íránu v provincii Východní Ázerbájdžán

⁷ Toto město leží v dnešním Turkmenistánu a nese název Turkmenbaši

po rozpadu SSSR ovšem vyvstal problém, jak bohatství rozdělit mezi nové nástupnické státy (Rybář 2005: 75).

Jako určitý mezník ve vývoji právního statutu Kaspiku můžeme chápat rok 1994, kdy došlo v Ázerbájdžánu k podpisu tzv. „kontraktu století“⁸. Od tohoto okamžiku se poprvé projeví praktické důsledky neexistence právní úpravy na využívání bohatství Kaspického moře. Dále tento akt vzbudil negativní reakce ze strany Ruské federace. „Do tohoto okamžiku zůstávala otázka statusu Kaspického moře na čistě teoretické rovině. Podpis kontraktů s ropnými společnostmi a zveřejnění publikace o zásobách uhlovodíkových surovin se setkaly s geopolitickým ohlasem“ (Dilbazi 2009: 5).

4. 2. Možné varianty právního statusu Kaspického moře

Vzhledem k tomu, že dosud neexistuje žádná společná platná právní úprava týkající využívání ekonomických zdrojů Kaspiku, můžeme v této kapitole hovořit pouze o tzv. „*budoucích teoretických variantách*“.

Všechny tyto varianty primárně vycházejí z dlouhotrvající otázky: Je Kaspické moře jezero nebo moře? Pokud bychom vycházeli z definice moře, jakožto slané vodní plochy s přístupem ke světovému oceánu, tak v případě Kaspického moře se jedná o jezero.

Ovšem Ganjalijev tvrdí, že Kaspické moře spojení se světovým oceánem má, a to prostřednictvím umělého dopravního systému vybudovaného na říčních tocích Don a Volha (Ganjalijev 2011: 16).

„Z geografického hlediska je tedy Kaspické moře největší jezero na světě, i když svými charakteristikami, rozlohou, salinitou odpovídá moři“ (i15 2011).

Dále se snaží charakterizovat Kaspik Bílý: podstata Kaspického moře spočívá v tom, že Kaspické moře (jezero) se dostává pod stanovy mezinárodního pohraničního jezera jako vodní nádrž, která nemá přírodní (přirozené) spojení se světovým oceánem a je

---

⁸ V roce 1994 byl podepsán tzv. „kontrakt století“, který je smlouvou mezi Státní ropnou společností Ázerbájdžánské republiky (SOCAR) a předními světovými energetickými společnostmi o rozdělení podílů z ropných ložisek v ázerbájdžánském sektoru Kaspického moře (Azerbaijanin Yeni Neft Strategiyasi) (Dilbazi 2009: 5).

obklopena souší dvou a více států. Proto k základnímu postoji ke stanovení statutu Kaspiku mohou být vztaženy společně přijaté normy mezinárodního práva a lokální mezinárodní dohody a praxe regulující status jezer (Bílý 2012).

Jednoznačně stanovit, zda je Kaspické moře jezero či moře, je tedy velice složité a podle mého názoru nikdy takovéto stanovisko existovat nebude. Pokud by někdy v budoucnu existovalo, měla by existovat i dohoda všech kaspických států, jak bude jednoznačně a přesně rozděleno bohatství nacházející se v Kaspiku. Toto rozdělení nebude rozhodnutím geografickým, ale politickým. Jsem přesvědčen, že z tohoto důvodu je možné aplikovat na Kaspické moře Mezinárodní úmluvu o mořském právu UNCLOS z roku 1982⁹. „Na základě diskuze o tom, zda je Kaspické moře statutem jezero nebo moře je do značné míry, pokud ne celkově, marné snažení a tuto otázku není možné rozhodnout. Diskuse o abstraktním statusu Kaspického moře je zbytečným a potenciálně nákladným zdržením“ (Rybář 2005: 77).

Na základě bilaterálních jednání a mezinárodně právní praxe se v diskurzu objevily tři varianty potenciálního statutu Kaspiku.

Jedná se o tyto varianty:

- „Uzavřená varianta“
- „Pohraniční jezero“
- „Otevřené moře“

4. 2. 1. Uzavřená varianta

Tato varianta vychází z toho, že Kaspické moře je jezero, ale částečně si s sebou nese i prvek z mořského práva, protože zřizuje exkluzivní ekonomickou zónu. Podle UNCLOS je EEZ zřizována 200 námořních mil, to v případě Kaspického moře není možné, protože není dostatečně široké na to, aby každý stát mohl disponovat Exkluzivní ekonomickou zónou v plném rozsahu.

---

⁹ Přesný název *United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982*, mezi její hlavní přednosti patří pásmo 200 námořních mil tzv. „Exkluzivní ekonomické zóny“, která zaručuje výsadní právo danému státu provádět ekonomickou činnost. (OSN 2001)

Proto podle Dilbaziho „Uzavřená varianta“ počítá s užíváním dvacetimílové mořské zóny teritoriálních vod, jakož i vzdušného prostoru nad ní, jejího dna a hlubiny, přičemž se na toto užívání vztahuje suverenita pobřežní velmoci. Za teritoriálními vodami pokračuje ještě 20 námořních mil exkluzivní ekonomické zóny, ve které pobřežní stát využívá suverénní práva s cílem průzkumu a zachování přírodního bohatství jak živého, tak neživého. Má jurisdikci ohledně mořských vědeckých průzkumů. Za čtyřicetímílovou zónou je střední část moře společným majetkem všech kaspických států a nachází se pod jejich společnou správou (Dilbazi 2009: 22).

4. 2. 2. Pohraniční jezero

Tato varianta opět chápe Kaspické moře jako jezero, ale nezajišťuje EEZ. Státům zaručuje výjimečnost v jejich sektoru, do kterých by bylo Kaspické moře rozděleno. „V tomto případě sektory Kaspiku vznikají na základě centrální linie moře a vnější hranice příslušných sektorů, které vyplývají z linie pozemní hranice. Každý stát ve svém sektoru má výjimečnou suverenitu ohledně otázek biologických zdrojů, vodní hladiny, těžby dna Kaspiku a jeho hlubiny“ (Dilbazi 2009: 22).

4. 2. 3. Otevřené moře

V této možnosti se plně uplatňuje Kaspické moře jako moře, na které se vztahuje úmluva UNCLOS z roku 1982. Jak už bylo uvedeno výše, tak Kaspické moře není dostatečně široké na to, aby každý z kaspických států mohl disponovat 200 námořními mílemi EEZ. Proto každému státu bude náležet 12 námořních mil teritoriálních vod podle UNCLOS a zbytek vod Kaspiku bude rozdělen do EEZ jiným způsobem.

Dilbazi k tomu dodává, že všechny prostory za hranicemi teritoriálních vod se dělí na ekonomické zóny podle centrální linie, která je paralelně ležící od odlehlého břehu (Dilbazi 2009: 22).

5. Pozice jednotlivých států k právnímu statutu Kaspického moře

5. 1. Pozice Ázerbájdžánské republiky

Ázerbájdžán můžeme označit za určitého „průkopníka“ v novodobé diskuzi o statutu Kaspického moře. Právě Ázerbájdžán otevřel debatu tím, že podepsal již výše zmíněný „kontrakt století“ v roce 1994. To vše v době, kdy se zdálo, že stále platí sovětsko-iránské smlouvy, které zaručovaly pouze desetimílové pobřežní vody. „Z toho plyne, že vlastně nebylo zcela jasné co, komu patří. To však platilo pouze teoreticky – spory nezabránily (zejména Ázerbájdžánu) v přípravě těžby ve sporných vodách. „*Nás tyto diskuze příliš nezajímají, my těžíme ropu a rozhovory o statusu moře ponecháváme politikům,*“ uvedl v roce 2000 Rafiq Abdullajev, poradce prezidenta Státní ázerbájdžánské ropné společnosti“ (Rybář 2005: 76).

Zároveň s reálnou těžbou ropy vysílal Ázerbájdžán do světa další signál, a to že požaduje vyřešit právní status Kaspiku nejlépe rozdělením do národních sektorů.

Dilbazi uvádí že, paralelně s Ruskem připravovalo svůj projekt ohledně právního statusu Kaspiku i Baku. Tento projekt byl předložen k podpisu v říjnu 1995 a uvádělo se v něm, že Kaspické moře se musí stát pohraničním jezerem, rozděleným v souladu s „*praxí rozdělení*“ na národní sektory, tj. na pět částí, a každý pobřežní stát má právo na suverenitu nad příslušným sektorem Kaspického moře. (Dilbazi 2009: 12).

Přijmutí ústavy v roce 1995 bylo dalším signálem, který Ázerbájdžán světu vyslal. V ústavě AR se mimo jiné píše: „*Vnitřní vody Ázerbájdžánské republiky, sektor Kaspického moře (jezera) náleží Ázerbájdžánské republice.....*“ (Ústava AR, čl. 11, odst. 2).

Na základě toho prohlásilo také ministerstvo zahraničních věcí Ázerbájdžánu, že Kaspik je pohraniční jezero, a proto je nutné umožnit jeho používání rovným dílem všem pěti zúčastněným státům, což s sebou přináší rozdělení Kaspiku na pět (pokud možno stejně velkých) sektorů, kdy každý ze států by byl plnoprávným majitelem jednoho z nich (Dilbazi 2009: 12).

Kroky Ázerbájdžánu od počátku 90. let můžeme chápat za pragmatické. Dlouhodobé prosazování rozdělení Kaspiku do sektorů je jeho prioritou. Další prioritou ázerbájdžán-

ské zahraniční politiky je snaha o přijetí dokumentu upravující právní status Kaspického moře. Vzhledem k tomu, že takový dokument neexistuje, snaží se Ázerbájdžán vyjednat své mořské hranice pomocí bilaterálních dohod s dalšími kaspickými státy, mezi nejvýznamnější patří:

- Dohoda o rozdělení přilehlých oblastí Kaspického moře mezi Ázerbájdžánem a Ruskou federací z 23. 9. 2002
- Dohoda o rozdělení dna Kaspického moře mezi Ázerbájdžánem a Kazachstánem z 29. 11. 2001
- Dohoda o průsečíku rozdělení přilehlých zón Kaspického moře mezi Ázerbájdžánem, Kazachstánem a Ruskou federací ze 14. 5. 2003 (Azerbaijan.az 2010)

Z těchto dohod vyplývá, že Ázerbájdžán má vyřešené mořské hranice pouze s Kazachstánem a s Ruskou federací. S dalšími kaspickými státy takovéto dohody uzavřené nemá a nemá s nimi ani dobré vztahy, především s Íránem. Důvodem zhoršených vztahů s Íránem je podle mého názoru početná menšina etnických Ázerů v Íránu, podle serveru BusinessInfo žije v severním Íránu při hranicích s Ázerbájdžánem kolem města Tabríz zhruba 17 milionů Ázerů (BusinessInfo 2012). Tato v Íránu menšina je však početnější než celková populace Ázerbájdžánu. Podle oficiálního portálu Ázerbájdžánu žije v Íránu dokonce 30 milionů Ázerů (Azerbaijan.cz 2010). Dalším důvodem zhoršených vztahů s Íránem může být prozápadní orientace Ázerbájdžánu a jeho snaha o spolupráci se západními bezpečnostními strukturami. Podle ázerbájdžánského ministerstva zahraničí je jednou z priorit ázerbájdžánské zahraniční politiky integrace do struktur Evropské a Transatlantické bezpečnosti, spolupráce s NATO a Evropskou unií (Azerbaijan.cz 2010).

5. 2. Pozice Ruské federace

Pozici Ruské federace determinuje především fakt, že rozpadem Sovětského svazu přišla Moskva o zásadní vliv na dění v kaspickém bazénu. Tento faktor byl zřejmý především v 90. letech, po nástupu Vladimira Putina do funkce prezidenta se objevil určitý pragmatismus a ochota ke spolupráci.

Podle Rybáře Rusko nejprve trvalo na tom, že bohatství ležící za příbřežním pásmem o šířce deseti mil je společným majetkem všech pěti států a musí být spravováno společně, či děleno na základě dohody. Jakýkoliv projekt ve společné zóně by tak musel být schválen všemi zeměmi. Z toho také plynul názor Ruska, že žádný stát nemá právo rozpracovávat vně příbřežní zóny žádné ropné projekty, neboť je to nezákonné. Na kompromis nakonec Rusko přistoupilo počátkem roku 1998. Navrhlo, aby bylo dno rozděleno do národních sektorů a vody zůstaly ve společném užití (Rybář 2005: 77). To, že Rusko částečně ustoupilo a bylo ochotné naslouchat a spolupracovat má svoje příčiny. Rybář k obratu postoje Ruské federace uvádí tři faktory:

1. Ruští představitelé začali uvažovat realisticky, protože viděli, že nedokážou Baku přinutit ke změně názoru.
2. Rusko se snažilo zlepšovat své vztahy se zeměmi SNS.
3. Ruské ropné společnosti tlačily na představitele, chtěly se účastnit projektů v Kaspickém moři a spory s Ázerbájdžánem je omezovaly (Rybář 2005: 77-78).

Podle mého názoru jsou příčiny ve změnách ruského postoje také důsledkem neexistence jasného právního statusu Kaspického moře.

Rusko se tedy po roce 1998 vydává cestou bilaterálních dohod s ostatními kaspickými státy. Tyto dohody upravují hranici sektorů mezi Ruskou federací, Ázerbájdžánem a Kazachstánem a jsou popsány a vyjmenovány v předchozí kapitole. Prvním jednáním mezi všemi kaspickými státy byl až summit prezidentů kaspických zemí, který „proběhl 23. - 24. Dubna 2002 v Ašchabadu. Navzdory mírnému optimismu a horečným diplomatickým jednáním skončil velkým fiaskem. Zúčastnění nejen, že nebyli schopni dohodnout se na vyřešení letitého sporu, ale nebyli schopni přijmout žádné společné prohlášení ani jednoznačně vysvětlit, jaké pozice státy mají“ (Rybář 2005: 79). Tento summit můžeme považovat za jakýsi průlom v jednání o statutu Kaspického moře, i když dopadl tak jak dopadl, pozitivní je, že alespoň bylo navrženo, aby se prezidenti kaspických států scházeli každý rok v tzv. „Radě prezidentů Kaspických zemí“, kterou představil Turkmenský prezident Saparmurat Nijazov: „Navrhl jsem založit Radu prezidentů Kaspických zemí, která bude svolána každý rok a měl by jí vždy předsedat je-

den z prezidentů na principu rotace. Je to velmi důležité. Za Kaspickým mořem cítím krev a každý z nás musí pochopit, že není jednoduché řešit tento problém“ (Peuch 2002). Poslední vyjádření z Ruské federace z 3. 12. 2011, kdy byla ratifikována „*Dohoda o bezpečnosti a spolupráci v Kaspickém moři*“ však říká: „Tato dohoda nedefinuje právní status Kaspického moře, v této věci se vedou jednání odděleně“ (President of Russia: 2011). Tímto můžeme naději na multilaterální dohody opustit, protože podstatné záležitosti týkající se Kaspického moře jsou prozatím jednány vždy na bilaterální úrovni.

5. 3. Pozice Republiky Kazachstán

Pozice Kazachstánu je do jisté míry obdobná pozici Ázerbájdžánu, i když nebyl Kazachstán v 90. letech tak „dravý“ jako Ázerbájdžán, tak dnešní pozice je s tou ázerbájdžánskou srovnatelná. Dilbazi ke Kazachstánu uvádí, že jak Ázerbájdžán, tak Kazachstán začaly aktivně usilovat o samostatnou těžbu svých zásob, přičemž nárok Kazachstánu na jeho sektor nebyl tak demonstrativní. Daná pozice se upevnila, když průzkumné práce na šelfu Kazachstánu, realizované společně se západními společnostmi, přinesly velmi nadějně výsledky (Dilbazi 2009: 13). Co se týká právního statutu Kaspického moře tak Kazachstán podporuje variantu „otevřeného moře“, na které chce aplikovat dohodu UNCLOS. „Pozice Republiky Kazachstán o právním postavení Kaspického moře spočívá v některých ustanoveních Úmluvy OSN o mořském právu z roku 1982, týkající se zacházení s různými šířkami a oblastí na moři. S cílem zajistit účinné politické a ekonomické zájmy pobřežních států, Kazachstánu, podle ustanovení dokumentu vyzývá ke zřízení teritoriálního moře v Kaspickém moři“ (MFA 2012). Kazachstán neměl v průběhu 90. let takový vliv na Moskvu, aby ji donutil k přehodnocení situace, tak jako se to podařilo Ázerbájdžánu, nicméně je nyní na tom velmi obdobně. Pro Kazachstán jsou platné dvoustranné respektive trojstranné dohody¹⁰ s Ázerbájdžánem a Ruskou federací. To znamená, že vodní hranice s těmito státy má Kazachstán vyřešené, sporné vody se týkají Turkmenistánu a Íránu. Kazachstán si kla-

---

¹⁰ Viz kapitola 5.1.

de jako jednu z priorit rychlé vyřešení právního statutu Kaspického moře s odvoláním na poslední summit prezidentů kaspických států: „Na třetím Kaspickém summitu v Baku bylo podepsáno Společné prohlášení prezidentů Ázerbájdžánu, islámské republiky Íránu, Kazachstánu, Ruska a Turkmenistánu, stejně tak Dohoda o bezpečnostní spolupráci v Kaspickém moři. Ve společném prohlášení, představitelé "Kaspické pětky" potvrdili svůj závazek z prohlášení druhého summitu, a poznamenali, že je potřeba brzké uzavření Úmluvy o právním postavení Kaspického moře“ (MFA 2012).

5. 3. Pozice Turkmenistánu

Turkmenistán zastává odlišnou pozici než předchozí tři státy. Od vzniku státu se jeho pozice také několikrát změnila, protože jeho zahraniční politika nebyla ustálená. Horák k turkmenské zahraniční politice dodává, že ji určoval především první prezident Saparmurat Nijazov a vzhledem k jeho charakteru byla turkmenská zahraniční politika velmi nepředvídatelná a nečitelná. Výjimkou nebyly výrazné obraty ve vnějších vztazích, které se projevovaly nepředvídatelným nedodržováním již uzavřených smluv. Turkmenbašy častokrát ukázal, že není ochoten dodržovat ani jakékoliv podepsané mezinárodní dohody a konvence (Horák 2008: 146).

Tento neustálený přístup platil i k otázce právního statutu Kaspického moře. Na začátku 90. let byla jeho pozice také do jisté míry „zastíněna“ dalšími dvěma postsovětskými státy, Ázerbájdžánem a Kazachstánem. „Na rozdíl od Kazachstánu a Ázerbájdžánu považoval Turkmenistán, podobně jako Írán, Kaspické moře za vnitřní nádrž – jezero, na něž nelze aplikovat pravidlo mořského práva a separátního rozdělení na národní sektory. Takováto pozice odpovídala stavu bez lhůtních sovětsko-iránských dohod o statusu Kaspiku z roku 1921 a 1940“ (Dilbazi 2009: 15). Tato pozice přetrvávala u Turkmenistánu do roku 1996, kdy podle Raczka došlo k podepsání společného komuniké Turkmenistánu, Íránu a Ruské federace o zřízení jurisdikční zóny v rozsahu 45 námořních mil, kterou bude disponovat každý stát. Toto trojstranné memorandum vyvolalo negativní reakci ze strany Baku a Almaty, protože bylo podepsáno až po odjezdu kazašské a ázerbájdžánské delegace, navíc tato varianta přířkla Turkmenistánu

naleziště Azeri a Chirag, které si současně nárokuje Ázerbájdžán a na kterém už provádí těžbu. (Raczka 2000: 210). Poté Turkmenistán opět změnil svůj postoj a začal se zastávat sektorového rozdělení Kaspiku. Tento obrat způsobily především pozitivní kroky Ázerbájdžánu a Kazachstánu. Zahraniční politika Turkmenistánu byla stále nečitelná, potvrzuje to další příklad, který uvádí Dilbazi. V roce 2000 začal Turkmenistán ustupovat od pozice parcelování Kaspického moře na národní sektory a zařadil se do skupiny států, které prosazují dělení Kaspiku podle centrální linie (Dilbazi 2009: 17). Turkmenistán byl vždy (spolu s Íránem) tím, s kým bylo jednání složitější. Na rozdíl od Ázerbájdžánu, Kazachstánu a Ruska, které se v principu shodnou, je Turkmenistán tím, který „dělá problémy“. Největší problémem je asi spor Turkmenistánu s Ázerbájdžánem o ropné pole Serdar¹¹. Rybář uvádí, že se nejedná o jediný spor mezi těmito zeměmi: Turkmenistán také tvrdí, že v jeho teritoriálních vodách se nalézá část polí Azer a Chirag (Turkmenistán jim říká Khazar a Osman). Na těchto polích provádí Ázerbájdžán těžbu prostřednictvím konsorcia AOIC. Chirag přitom produkuje významné množství ropy, což dává sporu hlubší mezinárodní dimenzi. Ta se prohloubila tím, že Turkmenistán zahájil jednání o těžbu na sporném poli Kyapaz s kanadskou firmou Burried Hill Energy, proti čemuž Ázerbájdžán ostře protestoval (Rybář 2005: 82).

5. 5. Pozice Íránské islámské republiky

Na rozdíl od Turkmenistánu Írán zastává svůj postoj dlouhodobě. Když Rusko opustilo svoji konzervativní pozici, stal se právě Írán tím, který brání ve vyjednání společné smlouvy o právním statutu Kaspického moře. Rybář k Íránu uvádí, že odmítal dělat kompromisy a zastává, že jednotlivé sektory by měly být stejné. Tedy, že Írán by měl mít nárok na 20 % mořského dna. Je to dosti pochopitelné, protože jiné metody propagované Ruskem, Ázerbájdžánem a Kazachstánem, by mu přisoudily pouze 12 % plochy mořského dna (Tamtéž: 78). Na počátku 90. let Írán zastával postoj srovnatel-

---

¹¹ Toto pole Ázerbájdžán nazývá Kyapaz a oba dva státy se jasně nedohodly, kudy povede hranice. Ázerbájdžán zde připravuje rozparcelování a těžbu ropy, Turkmenistán vyzývá, aby byl tento projekt uveden v život až po dořešení hranic (Rybář 2005: 81).

ný s Ruskem, Dilbazi vysvětluje, že se od začátku zasazoval o kondominium, to znamená společné užívání moře a jeho bohatství všemi pěti kaspickými státy. Takový přístup Teheránu byl odůvodněn tím, že při sektorovém dělení moře by připadla na jeho podíl nejmenší část uhlovodíkových zásob Kaspiku. Poněvadž princip kondominia byl nepřijatelným pro jiné kaspické státy a neměl žádnou šanci na realizaci, připravil Írán kromě původní „ideální“ varianty také náhradní stanovisko, v němž byl ochoten souhlasit se stejnoměrným rozdělením Kaspiku – podle 20 % objemu nádrže Kaspiku a jeho dna. Tuto vizi je však také obtížné realizovat, protože není jasné, jak dělit Kaspik na „rovné podíly“ (Dilbazi 2009: 19). Toto stanovisko je dlouhodobě prosazované a neměnné, Souleimanov uvádí, že Írán požaduje 20 % sektorový podíl, i když disponuje zhruba 13-14 % kaspického pobřeží (Souleimanov 2002). Pozice Íránu je tedy jasná a nepřipouští žádné kompromisy. Podle mého názoru je stanovisko Íránu hlavní překážkou pro uzavření dohody o právním statutu Kaspického moře.

5. 6. Shrnutí vývoje právního statutu Kaspického moře

Na otázku, zda je Kaspické moře jezero nebo moře, nelze jednoznačně odpovědět. Můžeme ale konstatovat, že se jedná o „slanou vodní plochu spojenou se světovým oceánem prostřednictvím uměle vytvořeného systému na řekách Don a Volha“. Je to sice krkolomná definice, nicméně kompromisní. Každý z kaspických států ve svém stanovisku uvádí, že chápe Kaspické moře buď jako jezero nebo jako moře. Tato diskuze je však bezpředmětná. Od zahájení jednání o právním statutu bylo „na stole“ několik variant. Všechny pět kaspických států se však na žádné neshodlo. Největší shodu našly tři severní státy, Ruská federace, Ázerbájdžán a Kazachstán, ty vyřešily své hranice pomocí dvoustranných respektive trojstranných dohod a dále prosazují rozdělení Kaspiku do národních sektorů. Turkmenistán je v jednáních nečitelný a často mění svá stanoviska. Írán naopak dlouhodobě požaduje rovnoměrné rozdělení – to znamená, aby každému bylo přiděleno 20 % kaspického dna, přičemž toto stanovisko není geograficky podložené. Vzhledem k neochotě Íránu uzavírat kompromisy je jeho stanovisko hlavní překážkou v jednání „kaspické pětky“. Další překážkou jsou ázerbá-

jdžánsko-iránské spory popsané v jedné z předchozích kapitol, dále pak těžba ve sporných vodách Ázerbájdžánu případně Turkmenistánu. Jistotou však je, že Kaspické moře dosud nemá definovaný právní statut, což s sebou nese většinou negativní důsledky.

6. Energetické sektory kaspických států

6. 1. Energetický sektor Ázerbájdžánu

Právě tento malý stát, ležící na západním břehu Kaspického moře, se stal symbolem pro „novou ropnou horečku“, která region zachvátila v 90. letech. Potenciál nezávislého Ázerbájdžánu vystihl Brzezinski: „ Přes svoji malou rozlohu a lidnatost má Ázerbájdžán se svými obrovskými zdroji energie v geopolitickém smyslu rozhodující význam. Lze ho přirovnat k zátce v lahvi obsahující bohatství ležící na dně Kaspického moře a v celé Střední Asii... Nezávislý Ázerbájdžán propojený se západními trhy ropovody procházející mimo území podřízené Moskvě se promění v hlavní přístupovou cestu z vyspělých ekonomik postrádajících energetické zdroje ke středoasijským republikám, na energii bohatým“ (Brzezinski 1999: 53). V 90. letech to neměl nezávislý Ázerbájdžán jednoduché. Zásadní okolností se stal konflikt o Náhorní Karabach¹². Tato válka ovlivnila celou společnost i ekonomiku Ázerbájdžánu na další léta, těžební sektor nevyvíjí.

Hlavní odvětví ázerbájdžánské ekonomiky má v oblasti dlouhou tradici. Bylo by mylné se domnívat, že se zde těžba ropy zrodila společně s nezávislým Ázerbájdžánem. K historii ázerbájdžánské těžby Rybář pro ilustraci uvádí, že na těchto územích existoval primitivní „ropný průmysl“ již v první polovině 19. století - například v roce 1829 bylo v oblasti 82 ručně hloubených studní, z nichž byla ropa odebírána. Když byl zru-

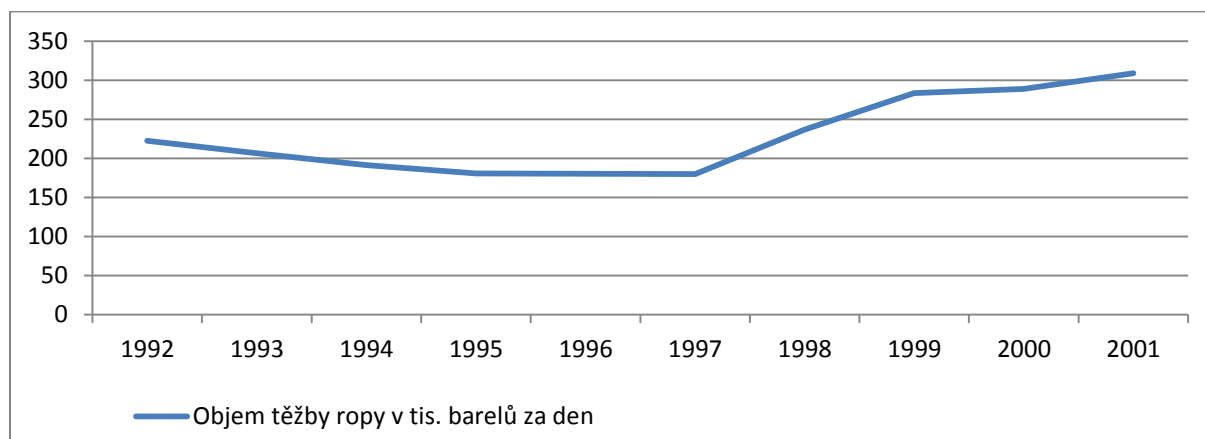
---

¹² konflikt probíhal v letech 1987 – 1994 mezi Arménií a Ázerbájdžánem o enklávu Ázerbájdžánu - Náhorní Karabach obývanou většinou Armény. Tato válka skončila vítězstvím Arménie, která kromě Náhorního Karabachu obsadila ještě dalších 7 regionů Ázerbájdžánu. Podle BBC přišlo v tomto konfliktu zhruba 30 000 lidí o život a 1 000 000 bylo nuceno opustit svůj domov (BBC 2012 Nagorno-Karabakh profile)

šen carský monopol na těžbu ropy, nastal rychlý rozmach: v letech 1871-1872 byly vyvrtány první ropné vrty a v roce 1873 bylo v provozu již více než dvacet malých rafinerií (Rybář 2005: 37). V dnešní době je ázerbájdžánský ropný sektor nejdůležitější součástí národního hospodářství. Celkové zásoby ropy v Ázerbájdžánu jsou odhadovány na 7 miliard barelů¹³. Pro srovnání celosvětové prokázané zásoby ropy činí 1622,1 miliard barelů¹⁴, tento údaj tedy říká, že v Ázerbájdžánu se nachází zhruba 0,43 % celosvětových zásob ropy. Co se ropné produkce týká, tak Ázerbájdžán ji dokázal za posledních deset let ztrojnásobit, od vzniku samostatného státu je vyšší dokonce pětkrát¹⁵ viz následující tabulky a grafy.

Graf č. 1 Objem těžby ropy v letech 1992-2001¹⁶ v Ázerbájdžánu

Z tohoto grafu vyplývá, že objem těžby ropy nebyl v tomto období konstantní. Rybář k tomuto vývoji dodává, že těžba ropy v Ázerbájdžánu v poválečných letech výrazně poklesla. Válka o Náhorní Karabach se tak způsobila dočasný úpadek kdysi slavné těžažské oblasti (Rybář 2005: 55).

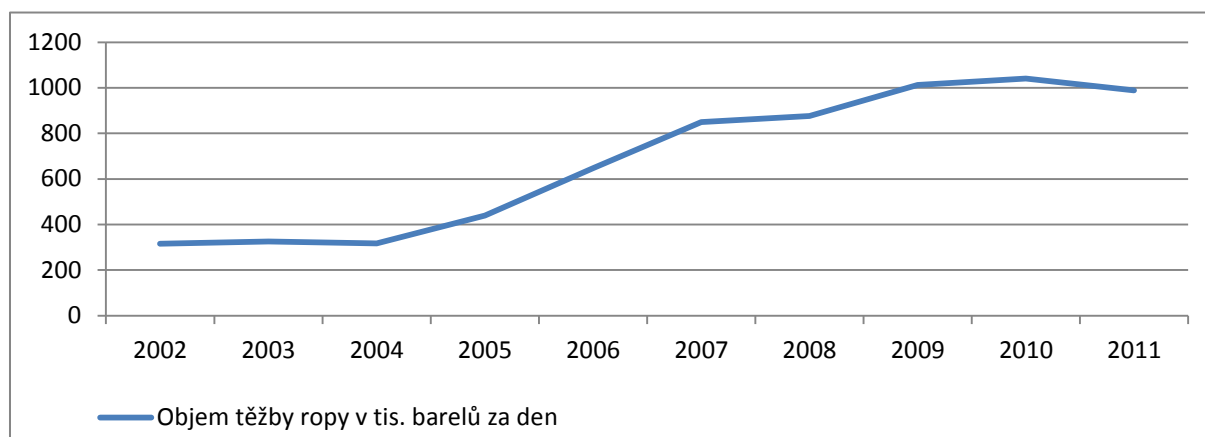
¹³ Údaj z roku 2012 dle ropné společnosti BP (British Petrol). Poznámka o mírách, pro ropu standartní jednotka je 1barel (= 42 galonů, 159 litrů) Množství dobývané ropy se udává v tisících barelů za den.

¹⁴ Údaj z roku 2012 dle ropné společnosti BP (British Petrol)

¹⁵ V roce 1992 těžil Ázerbájdžán 222,2 tis. Barelů denně, zatímco v roce 2012 to už bylo 1036 tis. Barelů (Údaje podle americké agentury EIA.

¹⁶ Zpracováno autorem na základě dat agentury EIA

Graf č.2 Objem těžby ropy v letech 2002-2011¹⁷ v Ázerbájdžánu

Z tohoto grafu lze vyčíst, že mezi lety 2002-2011 objem těžby ropy víceméně stoupal. Podle mého názoru tomu tak bylo proto, že se politická situace poválečného Ázerbájdžánu stabilizovala a válka již byla ukončena. Rybář dodává, že toto navýšení objemu těžby bylo také způsobeno přílivem zahraničních společností s jejich kapitály. Ázerbájdžán si na začátku 90. let uvědomil, že neměl dostatečné prostředky k tomu, aby dokázal využít svůj značný potenciál, právě proto se rozhodl otevřít ropný sektor zahraničním firmám (Rybář 2005: 55). Stalo se tak v roce 1994, kdy Ázerbájdžán podepsal tzv. „kontrakt století“, kdy vzniklo konsorcium AIOC¹⁸ dohodou mezi deseti zahraničními společnostmi a ázerbájdžánskou ropnou společností SOCAR¹⁹. Web azer.com uvádí, že tato dohoda vstoupila v platnost 12. 12. 1994, byla sepsána na 30 let. Vztahuje se na ropná pole Azeri, Chirag a Gunashli v ázerbájdžánském sektoru Kaspického moře, na těchto polích se odhadují zásoby až 4 miliardy barelů ropy. (azer.com 1998).

¹⁷ Zpracováno autorem na základě dat agentury EIA, údaje z roku 2012 zatím nejsou k dispozici.

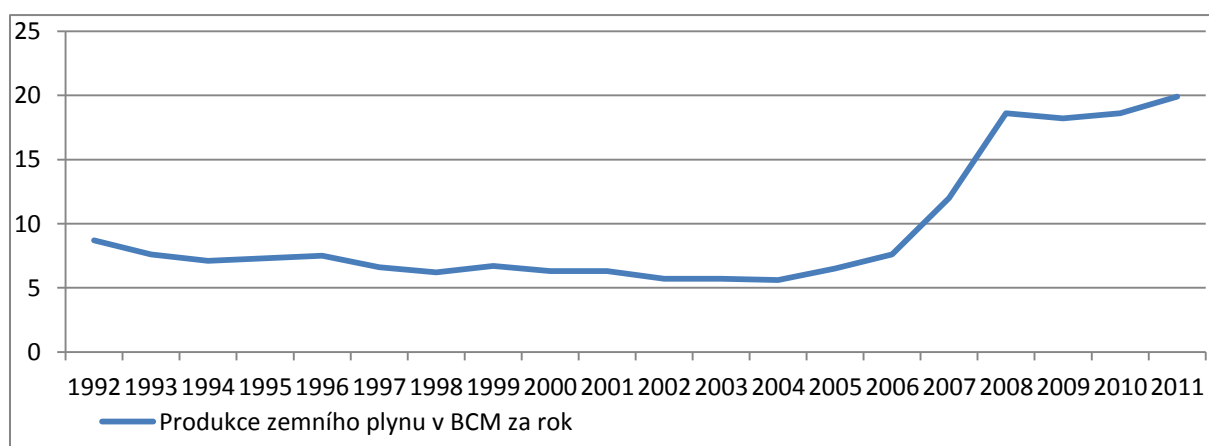
¹⁸ Azerbaijan International Operating Company (AIOC) produkuje zhruba 80 % ázerbájdžánské ropy. Největší podíl v konsorciu má společnost BP, dále pak Chevron, Statoil, Turkiye Petrolleri, ExxonMobil, Lukoil a několik dalších (EIA 2013: Azerbaijan-analysis)

¹⁹ Státní ropná společnost Ázerbájdžánské republiky, ta je zodpovědná za produkci ropy a zemního plynu v zemi. Vlastní dvě rafinérie, řídí těžbu ropy a zemního plynu v Ázerbájdžánu, dále provoz ropovodů a plynovodů na území Ázerbájdžánu. SOCAR se účastní na všech zahraničních konsorciích, rozvíjejících těžbu ropy v Ázerbájdžánu (EIA 2013: Azerbaijan – analysis)

Další důležitou energetickou surovinou Ázerbájdžánu je zemní plyn. Jeho význam stále stoupá. Sektor zemního plynu je v Ázerbájdžánu organizován jako sektor ropný prostřednictvím státní ropnou společností SOCAR, její dceřinou společností Azerigas a konsorciem AIOC. Agentura EIA uvádí, že SOCAR a Azerigas jsou zodpovědné za zpracování, dopravu, skladování a distribuci na domácím trhu. Azněft, další dceřiná společnost SOCARu je zodpovědná za průzkum, vývoj a distribuci plynu ze starších polí na pevnině i v Kaspiku, které jsou spravovány společností SOCAR. Největší zahraniční společností působící v plynařském sektoru je již zmíněné konsorcium AIOC, které spravuje pole Shah Deniz²⁰ (EIA 2013).

Celkové prokázané zásoby zemního plynu v Ázerbájdžánu jsou odhadovány na 1,3 bilionu kubických metrů²¹, pro srovnání: celkové světové zásoby zemního plynu se odhadují na 208,4 TCM²². Je tedy zřejmé, že v Ázerbájdžánu se nalézají 0,6% světových ověřených²³ zásob zemního plynu. Produkce ázerbájdžánského plynu prodělala za posledních 20 let odlišný vývoj, než tomu bylo u ropy, jak je vidět z následujícího grafu:

Graf č.3 Objem těžby zemního plynu v Ázerbájdžánu v letech 1992-2011²⁴

²⁰ Shah Deniz je největší pole Ázerbájdžánu, nachází se 55 kilometrů jihovýchodně od Baku. Zásoby plynu jsou zde odhadovány na 0,87 bilionu kubických metrů. Do provozu bylo uvedeno v 1. fázi v roce 2006, 2. fáze rozvoje by měla následovat v letošním roce (EIA 2013).

²¹ Údaj z roku 2011 dle společnosti BP

²² Údaj z roku 2011 dle společnosti BP, TCM- zkratka pro bilion kubických metrů

²³ Ověřené zásoby (*Proved reserves*), je takové množství zemního plynu, které může být z dané geologické struktury vytěženo stávajícími technologiemi s pravděpodobností devadesáti procent.

²⁴ Zpracováno dle dat z agentury EIA, zkratka BCM – miliarda kubických metrů.

Tento graf nám udává, že produkce ázerbájdžánského plynu po rozpadu SSSR víceméně klesala. Rapidní nárůst můžeme sledovat v roce 2007. Ten byl zapříčiněn především uvedením do provozu těžební soustavy na poli Shah Deniz, ve kterém se podle mých výpočtů nachází více než polovina celkových ověřených zásob zemního plynu Ázerbájdžánu²⁵. Rybář k poli Shah Deniz dodává, že potvrzení velkých zásob zemního plynu v ázerbájdžánské struktuře Shah Deniz má mimořádný význam pro strategickou rovnováhu v regionu. Toto pole totiž mělo podle původních očekávání obsahovat především ropu a zjištění, že má plyn, bylo do značné míry překvapením. Ázerbájdžán se tak vlastně „přes noc“ stal také významným vývozcem plynu (Rybář 2005: 71). Vzhledem k tomu, že se pole Shah Deniz neustále rozvíjí, tak můžeme očekávat další nárůst produkce zemní plynu Ázerbájdžánu. Agentura EIA uvádí, že 2. fáze rozvoje pole Shah Deniz bude hotová v letošním roce a těžít plyn začne přibližně v roce 2017. Podle EIA se může stát Ázerbájdžán významným dodavatelem zemního plynu do Evropy (EIA 2013).

6.2. Energetický sektor Kazachstánu

Kazachstán je svojí rozlohou největší z postsovětských republik v oblasti. Zároveň se na území Kazachstánu nachází největší množství uhlovodíkových zásob kaspického regionu a to jak na pevnině, tak v kaspickém moři. Jedná se také o největšího producenta ropy ze zemí bývalého Sovětského svazu hned po Ruské federaci. V Kazachstánu se nachází velké množství ropy. Ověřené zásoby se odhadují na 30 miliard barelů²⁶ ropy, což představuje 1,8 % celosvětových ověřených zásob ropy. Hlavní zásoby ropy jsou soustředěny v západní části země při pobřeží Kaspického moře. EIA uvádí, že nejdůležitější naleziště na pevnině jsou pole Tengiz, Karačaganak, Aktobe, Mangistau a Uzen. Zhruba polovina zásob ropy se nachází i v kazašském sektoru Kaspického moře na nejdůležitějších polích Kašagan a Kurmanbazy, přičemž samotný Ka-

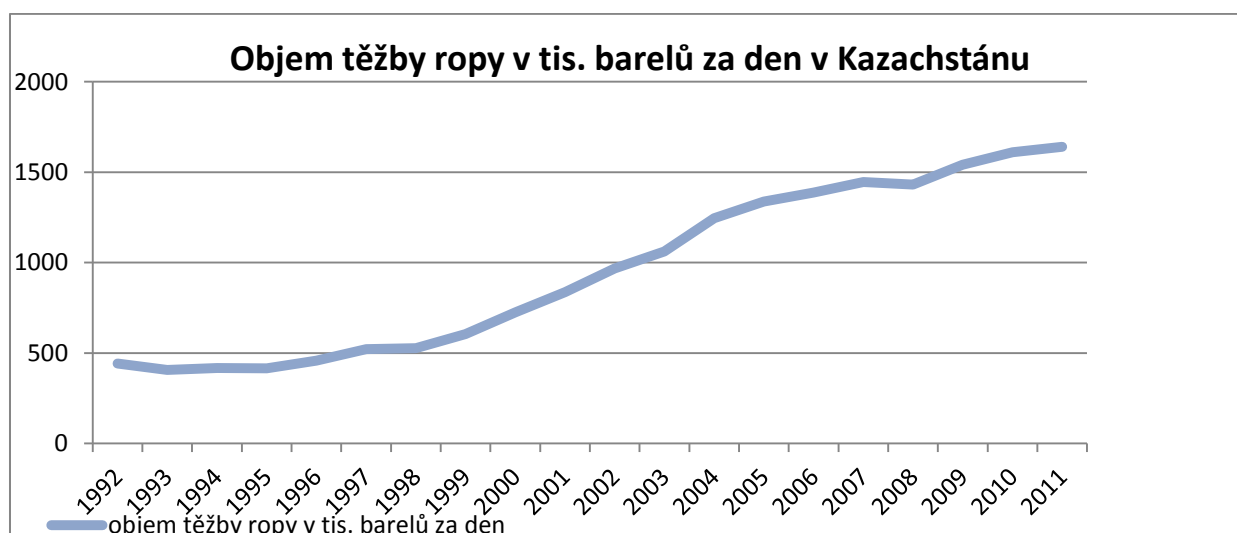
---

²⁵ Viz poznámkový aparát na předchozí stránce

²⁶ Údaj z roku 2011 dle společnosti BP

šagan²⁷ oplývá zásobami ve výši 9 miliardy barelů (EIA 2013). Podobně jako v případě Ázerbájdžánu je základním pilířem ropného sektoru státem vlastněná firma. V Kazachstánu se jedná o KazMunaiGaz (KMG). Podle agentury EIA byla KMG vytvořena v roce 2002, aby zastupovala státní zájem v těžebním sektoru. Vyrůstající ropná produkce Kazachstánu je důsledkem přílivu zahraničních investic do kazašského ropného sektoru od roku 1991. KMG hraje stále důležitější roli v těžebním průmyslu a vláda Kazachstánu vyhraduje pro KMG majoritní podíl ve všech projektech týkající se rozvoje a průzkumu ložisek zemního plynu a ropy. Samotná KMG drží podíly ve všech důležitých ropných nalezištích Kazachstánu, mezi 15 a 100 % v pevninských nalezištích a vždy přinejmenším 50 % v příbřežních nalezištích v Kaspickém moři (EIA 2013). Dále je prostřednictvím svých dceřiných společností zodpovědná za transport a zpracování ropy, oficiální stránky KMG uvádí, že KMG přepravuje 65 % kazašské ropy, 100 % zemního plynu a 50 % přepravy ropy pomocí tankerů. Její dceřiné společnosti jsou KazTransOil, KazTransGaz a KazMorTransFlot, která zajišťuje přepravu ropy tankery přes Kaspické moře (KMG 2012). Co se týče těžby ropy, tak konstantně stoupá, jak je vidět z následujícího grafu.

Graf č. 4 Objem těžby ropy mezi lety 1992-2011 v Kazachstánu²⁸

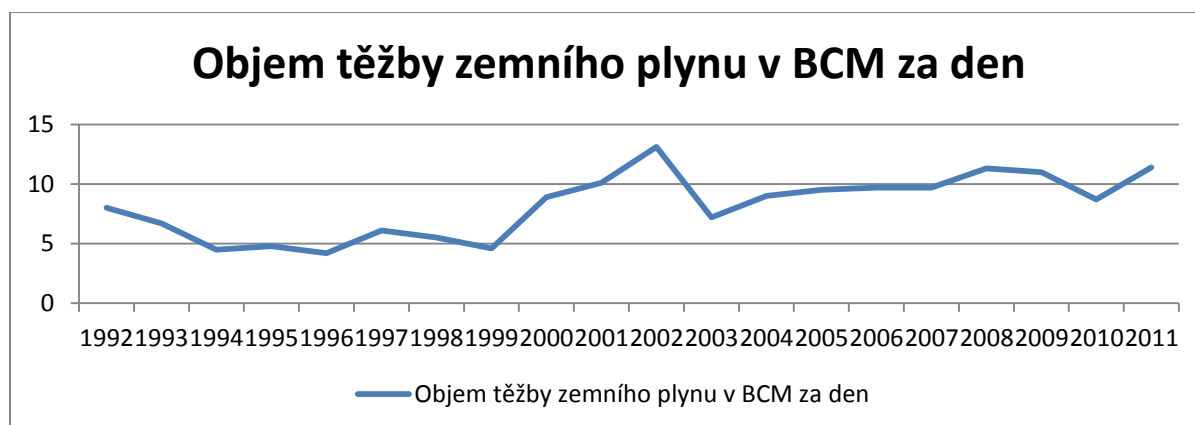
²⁷ Kašagan je považován za největší ropné naleziště mimo Blízký východ a páté největší na světě. Nachází se v kazašském sektoru Kaspického moře v jeho severovýchodní části nedaleko města Atyrau (EIA 2013).

²⁸ Zpracováno autorem na základě dat agentury EIA

Pokud srovnáme vývoj těžby ropy v Kazachstánu a Ázerbájdžánu, tak v Kazachstánu objem vytěžené ropy v posledních dvaceti letech stoupal, Kazachstán totiž nebyl poznamenán válkou a tak jako Ázerbájdžán uskutečnil několik kontraktů se zahraničními společnostmi. Podle Rybáře se podařilo během 90. let přilákat do země 10 miliard dolarů přímých investic (Rybář 2005: 64). Ovšem podle BusinessInfo do konce roku 2010 za dobu samostatného Kazachstánu byl objem zahraničních přímých investic 120 miliard dolarů, přičemž do těžby ropy a zemního plynu šlo asi 75 % z tohoto objemu (BusinessInfo 2013). Kazašský ropný sektor tudíž nestojí pouze na státní společnosti KMG, ale působí zde řada zahraničních či nadnárodních ropných společností, bez jejichž kapitálu by nebyla těžba ropy tak efektivní. Agentura EIA uvádí, že mezi nejvýznamnější zahraniční společnosti působící v kazašském ropném sektoru patří Chevron, který drží 50% podíl na ropném poli Tengiz a 20% podíl na poli Karačaganak. Dále pak Total, Shell, ExxonMobil, CoconocoPhillips, Eni, CNPC, PetroChina a LUKoil (EIA 2013).

V Kazachstánu se také nalézají velké množství zemního plynu, ověřené zásoby se odhadují na 1,9 bilionu kubických metrů²⁹, což představuje asi 1 % celosvětových ověřených zásob zemního plynu. Více než 80 % kazašského plynu se těží podle agentury EIA pouze ze 4 polí a to, Tengiz, Karačaganak, Išmajevskoje a Kašagan (EIA 2013). Co se týče objemu produkce, jsou tato data zanesena v následujícím grafu.

Graf č. 5 Objem těžby zemního plynu v Kazachstánu v letech 1992-2011

²⁹ Údaj z roku 2011 dle společnosti BP

Jak je vidět z tohoto grafu, tak těžba zemního plynu značně kolísá, naproti těžbě ropy. Je to především díky problémům s dopravou této komodity, k této problematice bude následující kapitola. Celkový objem produkce zemního plynu je o něco menší než v případě Ázerbájdžánu, nicméně srovnatelný.

6. 3. Energetický sektor Turkmenistánu

Energetický sektor Turkmenistánu je do značné míry odlišný od předchozích dvou zemí. Co se týče ověřených zásob ropy, disponuje Turkmenistán „pouze“ 6 miliony barelů³⁰, což v porovnání se 7 miliardami barelů v Ázerbájdžánu a 30 v Kazachstánu je opravdu zanedbatelné číslo v regionálním kontextu. Hlavní uhlovodíkové bohatství Turkmenistánu tedy spočívá v zásobách zemního plynu. V Turkmenistánu se nachází 24,3 bilionu³¹ kubických metrů zemního plynu. Toto množství plynu činí z Turkmenistánu zemi s šestými největšími zásobami zemního plynu na světě a na pomyslné příčce se dostává nad takové státy jako je Alžírsko či Venezuela. Do roku 2006, kdy zemřel prezident Saparmurat Nijazov byl Turkmenistán výrazně uzavřenou ekonomikou. Role státu je zde proto mnohem významnější než v předchozích případech a tudíž i příliv zahraničních investic je mnohem komplikovanější a turkmenská ekonomika zaznamenala výrazné opoždění. Podle serveru BusinessInfo by mělo do turkmenského sektoru ropy a zemního plynu přitéct v příštích deseti letech 60 miliard dolarů (BusinessInfo 2013). Agentura EIA uvádí, že zájmy státu jsou v tomto sektoru reprezentovány pěti státními společnostmi Turkmenneftgaz (ta kontroluje nákup, distribuci a vývoz obou komodit a také rafinaci ropy), Turkmenneft (zajišťuje těžbu ropy v západní části země), Turkmengaz (produkuje zemní plyn), Turkmenneftgazstroj (zajišťuje budování uhlovodíkového průmyslu) a Turkmengeologia (provádí průzkum uhlovodíkových nalezišť). Zároveň byl v roce 2007 zřízen úřad, který má na starosti vydávání licencí a kontraktů se zahraničními společnostmi v sektoru ropy a zemního

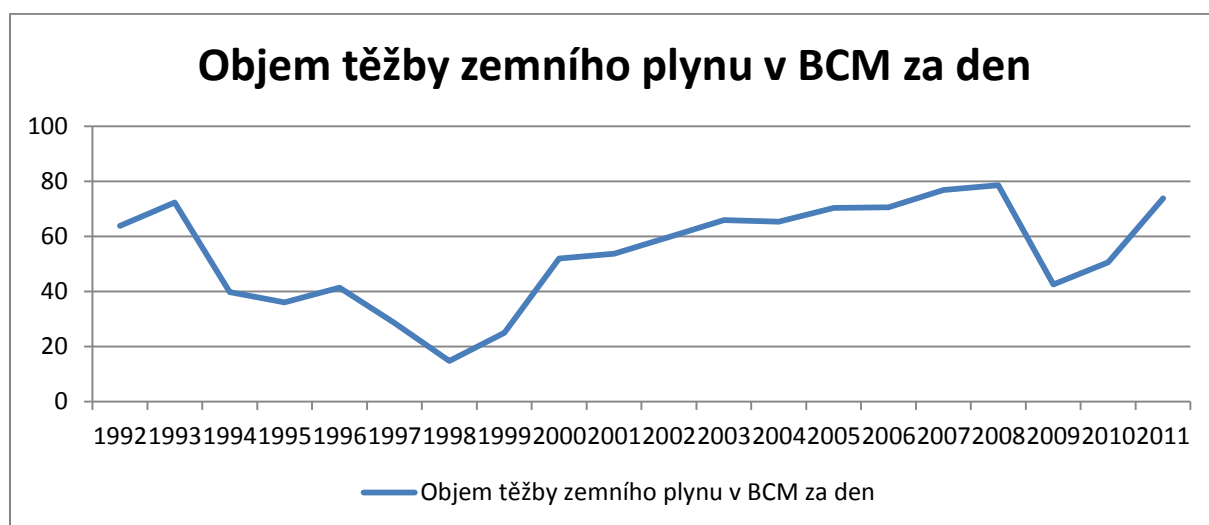
---

³⁰ Údaj z roku 2011 dle společnosti BP

³¹ Údaj z roku 2011 dle společnosti BP

plynu. Zahraniční společnosti zatím participují na těžbě v turkmenském sektoru Kaspického moře a jedná se o německou RWE a ruskou Iteru (EIA 2013). Většina Turkmenké ropy se podle agentury EIA nachází v jižní části Kaspického moře a dále pak na pevninském nalezišti Garašyzlyk (EIA 2013). Samotná produkce ropy se od roku 1992 pohybuje zhruba mezi 80 a 250 tisíci barely za den³², přičemž v posledních pěti letech její produkce mírně, ale konstantně stoupá. Turkmenistán je tedy velmi malým producentem a zároveň vývozcem ropy. Jeho hlavní bohatství spočívá v zemním plynu. Jak už bylo řečeno, jedná se o zemi, která má šesté největší zásoby zemního plynu na světě. Ty se nacházejí podle agentury EIA zejména na pevninských nalezištích v povodí řek Murgháb a Amudarja, dále pak v jižním Kaspiku. Nedávno byla objevena nová ložiska Yoloten na východě země (EIA 2013). Objem produkce turkmenského zemního plynu uvádím v následujícím grafu.

Graf č. 6. Objem těžby zemního plynu v Turkmenistánu v letech 1992-2011³³

Zde je vidět, že produkce zemního plynu je velmi nestálá a prodělává některé zásadní výkyvy. Ty plynou z podstaty zemního plynu. Zemní plyn je komodita, která se jen velmi obtížně skladuje, na to jsou nutné nákladné technologie, které se Turkmenistánu nedostávají. Zemní plyn se tedy musí přepravovat pomocí plynovodů téměř okamžitě, jak se vytěží a to není možné, pokud nejsou dopředu dohodnuty kontrakty

³² Minimum 82,3 tis. Barelů v roce 1995 a maximum 244 tis. Barelů v roce 2012 (EIA 2013)

³³ Zpracováno autorem dle dat agentury EIA

s odběrateli či pokud není k dispozici vhodná přepravní kapacita. Jinak řečeno, transport zemního plynu je zásadním problémem energetického sektoru Turkmenistánu. Poslední výkyv v letech 2008/2009 byl podle Kalouse způsoben nehodou na jediném plynovodu z Turkmenistánu do Ruska a následným přerušением dodávek. Autor zdůrazňuje, že zároveň byl otevřen nový plynovod do Číny a ani po opravě plynovodu do Ruska tímto směrem plyn neproudil (Kalous 2009). Transport zemního plynu je problémem všech producentů této komodity a nejen Turkmenistánu.

6. 4. Energetický sektor Ruské federace v Kaspickém moři

Uhlovodíkové zásoby v Kaspickém moři jsou víceméně zanedbatelné s celkovým surovinovým potenciálem Ruské federace. Rusko disponuje největšími zásobami zemního plynu na světě a devátými největšími zásobami ropy, přičemž se jedná o druhého největšího světového producenta této komodity po Saúdské Arábii. Nicméně se zásoby ropy a zemního plynu nacházejí i v ruském sektoru Kaspického moře. Agentura EIA uvádí, že Severní Kavkaz³⁴ je tradiční těžební region se stabilními nalezišti. Nejvýznamnější z nich je naleziště Jurij Korčagin³⁵, spuštěný LUKoilem v roce 2010, dále Chvalynskoje, Rakušečnoje, Sarmatskoje a Zapadno Rakušečnoje (EIA 2013). Ropná společnost LUKoil uvádí, že největší ropné pole v oblasti je V. Filanovsky, které bylo objeveno v roce 2005 a jeho budoucí předpokládaná produkce je kalkulována na 210 000 barelů ropy denně (LUKoil 2012). Samotná produkce ropy na Severním Kavkazu dosahuje pouze 0,8 %³⁶ celkové ropné produkce Ruské federace. Ovšem studie Black Book předpokládá, že se tento poměr do budoucna přinejmenším vzroste až na 4 % do roku 2020, dále tvrdí, že tato ropa bude pocházet především z příbřežích nalezišť kaspického regionu a tři čtvrtiny této ropy budou těženy přímo z Kaspického moře a hlavní impuls k tomuto nárůstu bude vycházet hlavně z aktivit společnosti LUKoil, který ovládá, většinu místních nalezišť (Black Book 2011: 29).

---

³⁴ Pojmem Severní Kavkaz míníme právě pohraniční regiony Ruské federace, které omývá Kaspické moře.

³⁵ Toto pole se nachází v ruských vodách Kaspického moře ve vzdálenosti 11-13 km od pobřeží a 180 km od Astrachaně. Ověřené zásoby ropy odpovídají 570 milionům barelů (Offshore technology 2013).

³⁶ Údaj vychází z výpočtu z dat agentury EIA, v roce 2010 produkovala Ruská federace 10 141 000 barelů ropy denně, přičemž na Severním Kavkazu to bylo 78 000 barelů (EIA 2013)

Podobná situace panuje v oblasti zemního plynu, ačkoliv je Ruská federace největším producentem této komodity, tak se v ruském sektoru Kaspického moře respektive na Severním Kavkazu těží zanedbatelná část zemního plynu³⁷ než je to v případě ropy. Naprostá většina ruského plynu se těží na Sibiři, jedná se až o 96 % produkce celé země, přičemž se v tomto regionu nachází značné zásoby této komodity, společnost GAZPROM uvádí, že na Severním Kavkaze disponuje 2,5 bilionu kubických metrů zemního plynu ověřených zásob (GAZPROM 2013). Zde je nutné poznamenat, že společnost GAZPROM spravuje 70 % ruských zásob zemního plynu a provádí těžbu 80 % této komodity v Rusku. Vzhledem k těmto zanedbatelným zásobám bude mít pro Rusko oblast Severního Kavkazu a Kaspického moře stále větší význam. Studie Black book předpovídá, že do roku 2020 bude hlavní podíl Severokavkazského zemního plynu tvořit především plyn těžený z Kaspického moře a bude se jednat až o dvě třetiny (Black Book 2011: 29).

6. 5. Energetický sektor Íránu v Kaspickém moři

Kaspické moře není hlavní těžební oblastí Íránu, podobně jako je tomu v případě Ruska. Nicméně i Íránská část Kaspiku disponuje značnými zásobami uhlovodíkových surovin. Írán ve svém sektoru provádí, těžbu ropy, ovšem ta je mnohem komplikovanější než v případě ostatních kaspických států. International Business Times uvádí, že v této oblasti je dno velmi hluboko a Írán se musí spoléhat pouze na své technologie, neboť všechny zahraniční společnosti se z Íránského ropného sektoru musely stáhnout poté, co bylo na Írán uvaleno embargo, kvůli jeho jadernému programu (International Business Times: 2012). Svůj sektor Kaspického moře Írán dlouhou dobu „zanedbával“, ale v roce 1998 založil dceřinou společnost NIOC³⁸, Khazar Exploration & Production Company, která má na starosti průzkum zdrojů v Kaspickém moři a přileh-

---

³⁷ V roce 2010 těžila Ruská federace zhruba 588 miliard kubických metrů zemního plynu denně, z čehož na Severním Kavkaze to bylo pouhých 3 miliony kubických metrů (EIA 2013).

³⁸ National Iranian Oil Company, tato státní společnost spadající pod Íránské ministerstvo benzínu je zodpovědná za produkci 80 % íránské ropy a zemního plynu (EIA 2013).

lých regionů. Podle její zprávy z roku 2001 se v jižním Kaspiku³⁹ nachází uhlovodíkové zásoby v ekvivalentu 21 miliard barelů ropy⁴⁰ na zhruba padesáti nalezištích (Williams 2009: 15). Jižní Kaspik není tedy pro Írán primární oblastí. Většinu ropy a zemního plynu těží ve svých nalezištích ležících v oblasti Perského zálivu. Podle EIA se na území Íránu nachází čtvrté největší prokázané zásoby ropy z uskupení zemí OPEC a jedná se o 154 miliard barelů. Dále má druhé největší zásoby zemního plynu na světě v hodnotě 37,5 bilionu metrů krychlových (EIA 2013).

6. 6. Shrnutí zásob energetických surovin kaspických států

V této kapitole jsem představil energetické sektory jednotlivých kaspických států a uvedl, jaké se zde nachází prověřené zásoby ropy a zemního plynu. Vycházel jsem především z dat agentury EIA, která jsou považována spíše za konzervativní a poté data společnosti BP, která jsou rovněž spíše umírněná. Pouze v případě íránské a ruské části Kaspiku jsem byl nucen využít jiné zdroje. Na základě této kapitoly mohu shrnout, že se v oblasti Kaspického moře, a to jak přímo v moři, tak i na okolní pevnině nachází 43 miliard barelů ropy. Jedná se o údaj ze tří postsovětských zemí, tedy bez sektoru Ruské federace a Íránu. Poněvadž tyto údaje se mi bohužel nepodařilo vyhledat. Údaj o prokázaných zásobách ropy se neustále vyvíjí a jedná se vždy o odhad. Například Rybář pracoval v roce 2005 s údajem 16,9 – 33,4 prokázaných zásob ropy pro celý Kaspik, dále používá číslo 251-268 miliard barelů ropy celkových zásob, zde se jedná o velmi hrubý a spekulativní odhad toho, kolik ropy by mohlo být v ideálním případě vytěženo (Rybář 2005: 43). „ Očekává se, že těchto dalších 180 miliard barelů ropy bude možné vytěžit, to by zásoby ropy zvýšilo pětkrát a kaspický region by se dostal na úroveň Saúdské Arábie a zahrnoval by 15 % celosvětových zásob ropy“ (Emadi 2011: 23) Dnes už můžeme hovořit o tom, že hodnota prokázaných zásob ropy

---

³⁹ Jedná se o oblast jižního Kaspiku, tedy ne o Íránský sektor Kaspického moře, ten zatím není přesně stanoven, z důvodu hraničních sporů s Ázerbájdžánem a Turkmenistánem a také z důvodu neexistence celkového právního statutu Kaspického moře. Pozn. autora.

⁴⁰ Jedná se o údaj státní íránské společnosti, toto číslo nebylo možné ověřit z nezávislého zdroje, proto je nutné brát ho s rezervou. Informace k Íránskému sektoru Kaspického moře jsou těžko dohledatelné z důvodu politické orientace Íránské islámské republiky.

se zvýšila na dnešních zhruba 50 miliard barelů⁴¹, zejména díky vyššímu tempu průzkumu v oblasti a značným investicím do těžebního průmyslu v každé kaspické zemi. Nejvíce ropy se tedy nachází v Kazachstánu, nejméně pak v Turkmenistánu.

Podobná je situace ohledně kaspického zemního plynu, co se týče prokázaných zásob tak v Kaspiku se nachází cca 30 bilionů⁴² kubických metrů zemního plynu. BP uvádí, že celosvětové prověřené zásoby zemního plynu jsou 208,4 bilionu kubických metrů. Kaspická oblast se tedy stává územím s patnácti procenty celosvětových zásob zemního plynu. Největší zásoby se nacházejí v Turkmenistánu. Velkým překvapením první dekády 21. století se stal objev plynu na ázerbájdžánském nalezišti Shah Deniz, o kterém se předpokládalo, že bude obsahovat ropu. V roce 2010 kaspická oblast produkovala 78 miliard⁴³ kubických metrů zemního plynu.

7. Doprava energetických surovin z oblasti Kaspického moře

Problematika dopravy ropy a zemního plynu z oblasti Kaspického moře je jedním ze základních politicko-geografických témat tohoto regionu. Přístup na světové trhy je pro kaspické státy (s výjimkou Ruska a Íránu) značným problémem. Právě nově vzniklé postsovětské republiky byly závislé na dopravě ropy a zemního plynu přes Rusko a jeho zastaralou sovětskou infrastrukturu. „Obrovskou nevýhodou kaspické ropy je fakt, že je nesmírně náročné, a tedy i drahé dostat ji na světové trhy. Kaspické moře není napojeno na jiná moře, a doprava ropy tankery tedy nepřipadá v úvahu. Tato oblast byla po padesát poválečných let odsunuta v rámci sovětského ropného průmyslu do pozadí a ropovody a plynovody, které v oblasti existovaly k začátku devadesátých let, nemohly ani zdaleka poskytnout dostatečnou kapacitu pro plánovaná množství těžené ropy. Navíc byly ve špatném technickém stavu, a v případě trasy přes Čečensko byly často přerušovány v důsledku válečných akcí či sabotáží“ (Rybář 2005:

---

⁴¹ Jedná se o hrubý součet prokázaných zásob postsovětských republik a prokázaných zásob v íránském a ruském sektoru Kaspického moře. Pozn. autora

⁴² Jedná se o součet prokázaných zásob jednotlivých kaspických států. Pozn. autora

⁴³ Součet produkce jednotlivých kaspických států uvedený v této kapitole bez Íránu. Pozn. autora

85-86). Ropa je v dnešní době dopravována v největší míře dvěma způsoby, po moři pomocí tankerů a po souši (případně po dně moře) pomocí ropovodů. Pro kaspickou ropu Rybář vylučuje přepravu pomocí tankerů, protože Kaspické moře není spojeno se světovým oceánem, v tomto má samozřejmě pravdu, nicméně samotný Kaspik můžeme částečně chápat jako velkou dopravní tepnu pro námořní tankery. Kaspické moře tedy hraje důležitou roli v námořní dopravě, tedy i v dopravě ropy pomocí tankerů. Například Kazachstán takto dopravuje část své ropné produkce. Agentura EIA uvádí, že Kazachstán má uzavřený kontrakt s Ázerbájdžánem a společností provozující ropovod BTC⁴⁴ na přepravu 500 000 barelů ropy denně prostřednictvím tohoto ropovodu, přičemž kazašská ropa je přepravována z Kazachstánu do Ázerbájdžánu pomocí tankerů a poté je v terminálu nedaleko Baku přečerpána do ropovodu (EIA 2013). Ovšem vraťme se do začátku devadesátých let, kdy vznikly v kaspické oblasti nové státy. V této době bylo pro tyto státy stěžejní zajistit si transportní nezávislost svých energetických surovin, a to zejména vůči Rusku, jak popisuje Rybář - především pro Ázerbájdžán a Kazachstán, se tak jedním z hlavních cílů jejich „ropovodní“ politiky stala snaha vymanit se z exportní závislosti na transportu přes území Ruska a následné posílení svojí státnosti i nezávislosti. USA je v tom podporovali a snaha prosadit „multiple pipelines“, tedy produktovody, které by zemím možnost volby transportu, se stala jednou z klíčových částí jejich politiky v kaspické oblasti (Rybář 2005: 86). Na začátku 90. Let tedy v oblasti existovaly jen produktovody zděděné po Sovětském svazu, jednalo se o tyto trasy:

- Baku - Supsa, tento ropovod vedl z ázerbájdžánského Baku do černomořského přístavu na území Gruzie – Supsy. V současnosti podle EIA má kapacitu 145 000 barelů denně a je spravován společně společností BP a AOIC. V Supse je ropa přečerpána na tankery a transportována na mezinárodní trh (EIA 2013).
- Baku – Novorossijsk, tato trasa je dlouhá 1335 kilometrů a EIA uvádí, že má kapacitu 100 000 barelů denně, na ázerbájdžánském území je spravován spo-

---

⁴⁴ Ropovod BTC (Baku-Tbilisi-Ceyhan) byl uveden do provozu v roce 2006 a má kapacitu 1 milion barelů denně (EIA 2013).

lečností SOCAR a na ruském společností Transněft. Ovšem jeho trasa vede přes Čečensko a v době válek v Čečně byl několikrát uzavřen, v dnešní době jeho provoz brzdí především technické nedostatky a spory mezi ázerbájdžánskou a ruskou stranou o výši tranzitních poplatků. V roce 2010 tímto ropovodem teklo přibližně 45 000 barelů denně (EIA 2013).

- Uzeň – Atyrau – Samara, tento ropovod byl po dlouhou dobu jedinou možnou trasou jak dostat kazašský plyn na mezinárodní trh. Rybář dodává, že potrubí vede od kazašského pole Tengiz do ruské Samary, odkud ropa plyne dále buď do terminálů na březích Baltického moře, nebo ropovodem Družba dále do Evropy. Před rozpadem SSSR toto byl jediný ropovod, kterým bylo možné dostat kazašskou ropu na světové trhy, tento ropovod měl kapacitu asi 200 000 barelů za den (Rybář 2005: 90). Toto zařízení bylo po rozpadu SSSR několikrát modernizováno a agentura EIA uvádí, že po opravě v roce 2009 má kapacitu přibližně 600 000 barelů za den (EIA 2013).

Kromě těchto tras existovaly v devadesátých letech a stále existují další možné způsoby jak transportovat kaspickou ropu. Jednou z nich je doprava pomocí železnice. Kaspický region neustále postrádá potřebnou potrubní přepravní kapacitu, proto se i dnes můžeme setkat s dopravou kaspické ropy pomocí železnice. Toto se týkalo všech tří postsovětských republik, například Turkmenistán dodnes postrádá mezinárodní ropovod, který by odváděl jeho ropu na mezinárodní trh. Doprava po železnici se v devadesátých letech uskutečňovala především z nalezišť v Kazachstánu a Ázerbájdžánu, jak uvádí Rybář – část ropy z Kazachstánu je transportována společností Transněft tankery přes volžsko-donský kanál do Černého moře nebo jde vlaky do kaspického přístavu Aqtau, odkud jde baržemi do Baku, z Baku je opět přečerpána na železniční vagóny a po železnici je exportována do gruzínského přístavu Batumi, kde je naložena do tankerů mířících přes Bospor a Dardanely do Středozemního moře (Rybář 2005: 93). Trasou do gruzínských černomořských přístavů po železnici proudila samozřejmě také ázerbájdžánská ropa, ovšem dnes už využití železniční dopravy je marginální. Další možností dopravy ropy jsou tzv. oil swaps – ropné „výměny“ jedná se o laciný a

efektivní způsob transportu ropy a nabízel ho především Írán Turkmenistánu a Kazachstánu. „Írán odebere například od Kazachstánu či Turkmenistánu ve svých kaspických přístavech určité množství ropy a stejné množství předá příslušným zemím ze své vlastní produkce v oblasti Perského zálivu“ (Rybář 2005: 93). Rybář ve své knize tomuto způsobu přepravy předpovídal velkou budoucnost, ovšem ta se nepotvrdila. Podle agentury EIA přestal Turkmenistán provádět s Íránem výměnu ropy v roce 2010 v důsledku zpřísnění mezinárodních sankcí vůči Íránu. Svoji ropu pak Turkmenistán začal posílat tankery do Baku a poté ropovodem BTC.

Zpět k potrubní dopravě, do roku 2001 se pro export kaspické ropy používala pouze bývalá sovětská zařízení. Rok 2001 představuje důležitý mezník, protože byl do provozu uveden zcela nový ropovod. Jedná se CPC ropovod, zkratka znamená Caspian Pipeline Consortium. Je to společný projekt Kazachstánu a Ruské federace. Agentura EIA uvádí, že toto potrubí má celkovou délku přes 1500 kilometrů a vede z kazašského naleziště Tengiz do černomořského přístavu Novorossijsk. Zčásti využívá ještě sovětskou infrastrukturu a zčásti se jedná o zcela nové zařízení. Největší podíly v tomto konsorciu drží ruský Transněft a kazašská KMG. Tímto potrubím proudí převážně kazašská ropa, ale částečně i ropa z ruských nalezišť, jeho kapacita je necelých 700 000 barelů denně⁴⁵, s tím, že má být v příštím roce navýšena na 1,4 milionu barelů (EIA 2013). V roce 2001 se tedy tento ropovod stal kapacitně nejvýkonnějším produktovodem v oblasti, ovšem pořád se jednalo o trasu vedoucí přes Ruské území a zajišťoval Ruské federaci posílení vlivu v kaspické oblasti. Západní státy stabilně podporovaly vybudování ropovodu, který by vedl přes oblast jižního Kavkazu, mimo území Ruska k přístavům na pobřeží Černého, případně Středozemního moře. Postupem času byla vyloučena varianta trasy k Černému moři, především kvůli tlaku Turecka, které si nepřálo další zvýšení provozu tankerů přes Bosporskou úžinu. „14. března 1994 se na Bosporu střetl kyperský tanker Nassia s lodí Ship Broker, plující pod stejnou vlajkou, přičemž přišlo o život devatenáct lidí a došlo k úniku tun ropy na hladinu. Turecká strana tuto událost využila jako důkaz oprávněnosti vlastní pozice. Incident dal za

---

⁴⁵ V roce 2011 tímto ropovodem teklo v průměru 684 000 barelů denně (EIA 2013).

pravdu obavám Ankary, že pohyb supertankerů převážejících statisíce tun ropy v bezprostřední blízkosti patnáctimilionové megalopole představuje reálnou a velice nebezpečnou ekologickou hrozbu. Podle takzvané Zprávy o úžinách (*Straits Report*), dokumentu vydaného 14. dubna 1994 ministerstvem dopravy Turecké republiky společně s tureckou ropnou společností BOTAŞ, je trasa přes úžiny již beztak přeplněná, a průjezd ropných tankerů by proto měl být omezen či nejlépe zcela zrušen“ (Černý; Souleimanov 2011: 426). Z tohoto důvodu zůstaly ve hře varianty tras vedoucí z ázerbájdžánských nalezišť do tureckého přístavu Ceyhan. Černý a Souleimanov uvádí tři nejdiskutovanější varianty:

- *Takzvaná íránská větev*, tato varianta předpokládala trasu přes území Íránu do tureckého přístavu Ceyhan
- *Takzvaný „Peace Pipeline“* předpokládal trasu přes území Arménie do přístavu Ceyhan
- *Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC)*, tento ropovod předpokládal trasu přes gruzínské území do tureckého přístavu Ceyhan, poté tankery do jižní Evropy. (Černý; Souleimanov 2011: 424)

Nakonec se „vítězem“ stala třetí varianta, tedy ropovod BTC. Podle EIA byl uveden do provozu v roce 2006 a měří 1770 kilometrů, je spravován společností BP a v jeho potrubí stabilně protéká 1,2 milionu barelů ropy denně (EIA 2013). BTC se tak stal prvním velkokapacitním ropovodem vedoucím mimo území Ruska a jeho prostřednictvím je dopravována ropa ze všech tří postsovětských republik, i když turkmenská ropa je zastoupena jen minimálně. Podle Rybáře s sebou nese několik pozitivních aspektů. Především je alternativou k vlivu Ruska, dále značně ulehčil Bosporu a nevyšil tak riziko ekologické havárie s katastrofálními následky. Jeho vybudování dalo jisté záruky mezinárodním společností, že v případě nepředvídaných politických komplikací na nějaké trase, zejména v Rusku, mají záložní trasu. Také posílil exportní nezávislost kavkazských a středoasijských zemí (Rybář 2005: 103). Ke kazašské ropě bych ještě rád dodal, že ta je v současnosti do BTC dodávána pomocí tankerů přes Kaspické moře, ovšem dlouhodobě se uvažuje o vybudování podmořského ropovodu, který by

přiváděl kazašskou ropu přímo do terminálu v Baku. „Kazašská ropa měla být z perspektivní geologické struktury Kašagan transportována z kazašského přístavu Aktau ropovodem, který měl být vybudován na dně Kaspického moře (takzvaný Transkaspický ropovod, *Transcaspian Oil Pipeline*) a směřovat do terminálu poblíž Baku s přímým napojením na Baku – Tbilisi – Ceyhan. Ačkoli Astana svoji účast na tomto projektu opětovně (například už v červnu 2006 v době spouštění ropovodu BTC) potvrzovala, nachází se pod silným tlakem Moskvy, která pro své výrazně negativní stanovisko k vybudování ropovodu využívá především argumenty týkající se nedořešeného právního statutu Kaspického moře a potažmo environmentální povahy“ (Čený, Souleimanov 2011: 435). Podle mého názoru je BTC zatím nejdůležitější produktovod vybudovaný v kaspické oblasti, alespoň z pohledu Ázerbájdžánu a Gruzie, významný je určitě také pro Kazachstán. V oblasti byly vybudované ještě další ropovody. Zmíním ještě ropovod Kazachstán – Čína, který byl podle EIA taktéž uveden do provozu v roce 2006 a je dlouhý 2200 kilometrů, vede z kazašského pole Kašagan a končí v čínském hraničním městě Alašankou. Jeho kapacita je 240 000 barelů denně, ovšem v současnosti je vylepšována až na 400 000 barelů (EIA 2013).

Podobná, jako s ropovody, byla situace ohledně dopravy zemního plynu. Jeho transport je ovšem mnohem komplikovanější než v případě ropy. „je to dáno i tím, že ropa je surovina, kterou je možné bez větších problémů transportovat po celém světě, zatímco plyn je ze své fyzikální podstaty v tomto smyslu hůře transportovatelný a plynovody je většinou nutné budovat až poté, co jsou pro něj v příslušné oblasti dohodnuty trhy a je alespoň přibližně zajištěn odbyt“ (Rybář 2005: 113). V dnešní době je v oblasti kaspického moře vybudována celá řada plynovodů. Například z Turkmenistánu, jako největšího vývozce plynu v regionu, vede na 7 plynovodů, které vedou převážně do Ruska, ale také do Číny a Íránu. Je připravován Transkaspický plynovod, který by napojil turkmenský plyn na soustavu Ázerbájdžánu a vedl dále do Evropy, ovšem tento projekt zatím brzdí nedořešený právní statut Kaspického moře a hraniční spory Turkmenistánu a Ázerbájdžánu (EIA 2013). O ázerbájdžánském zemním plynu se začalo hovořit nejvíce v roce 2006, kdy bylo spuštěno naleziště Shah Deniz a Ázer-

bájdžán se stal vývozcem této komodity. Z tohoto důvodu byl vybudován plynovod Baku – Tbilisi – Erzurum, který vede paralelně s ropovodem BTC a dopravuje zemní plyn do Turecka, EIA dále uvádí, že ázerbájdžánský plyn proudí do Íránu, výměnou za to Írán posílá plyn do Nachičevanu, ázerbájdžánské autonomní oblasti a zároveň exklávy ležící mimo vnitřní Ázerbájdžán (EIA 2013). Většina kaspického zemního plynu stále proudí přes Ruské území, ovšem plány na vybudování velkokapacitního plynovodu, který by vedl kaspický zemní plyn do Evropy, mimo území Ruska nabyly na významu především po plynové krizi v roce 2009. Nejvíce diskutovaný je projekt Nabucco. „Starší úvahy o projektu dostaly konkrétní obrysy v roce 2006, kdy byla podepsána dohoda o zřízení joint-venture za účasti jeho pěti podílníků (OMV, MOL, Transgaz, Bulgargaz, BOTAS), ke kterým v roce 2008 přibyl ještě německý RWE. Plynovod od počátku počítal primárně s ázerbájdžánským plynem, který měl naplnit jeho kapacity přibližně z jedné třetiny, zbytek by však měl být naplněn z nalezišť dalších pobřežních států Kaspiku, zejména Turkmenistánu“ (Černý; Souleimanov 2011: 438-439). Podle EIA by měl vést přes Turecko, Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko a ústít v Rakousku, ovšem dnes je jeho situace nejistá (EIA 2013). Podle Bílého je mnohem pravděpodobnější vybudování plynovodu TANAP (Trans-Anatolia Gas Pipeline). Ten by měl začínat na gruzínsko-turecké hranici a surovinu dopravit až k turecko-bulharskému pomezí. Odtud by mohla navazovat zkrácená verze Nabucca, přes niž by se plyn dostal až do střední Evropy. Hlavním investorem projektu má být ázerbájdžánská státní ropná společnost SOCAR, která je schopná poskytnout patřičné finanční prostředky na jeho realizaci (Bílý 2012).

9. Závěr

Ve své práci jsem se věnoval politicko-geografickým tématům, týkajících se regionu Kaspického moře. Zkoumal jsem především otázky týkající se právního statutu Kaspického moře, zásob energetických surovin, jejich těžby, dopravy a velmocenských zájmů v dané oblasti. Ostatní témata jsem vynechal z toho důvodu, že nejsou podle

mého názoru tak významná jako je právě surovinový potenciál oblasti nebo právní státu Kaspického moře.

Během zkoumání právního statutu Kaspického moře jsem došel k závěru, že tato otázka není stále vyřešena. Jsou uzavřeny dvoustranné respektive trojstranné dohody ohledně vymezení námořních hranic jednotlivých sektorů, ovšem dohoda všech pěti kaspických států zatím podepsána nebyla. Během vyjednávání bylo „na stole“ několik variant, vycházejících z definic, zda je Kaspické moře jezero nebo moře. Ani na tuto otázku jsem během psaní bakalářské práce nenalezl odpověď, ani jsem si nekladal takovou ambici, nicméně v kapitole č. 5 uvádím charakteristiku Kaspického moře jako: „slané vodní plochy spojené se světovým oceánem prostřednictvím uměle vytvořeného systému na řekách Don a Volha“. Jedná se o kompromisní charakteristiku, která vychází z toho, že Kaspické moře nemá přírodní spojení se světovým oceánem a nemůže být definováno jako moře, což je jediný parametr, který Kaspik nesplňuje. Ostatní charakteristiky moře splňuje a podle mého názoru je možné aplikovat mezinárodní dohodu UNCLOS z roku 1982 v nějaké ad hoc modifikované podobě pro Kaspické moře a následně jej rozdělit do národních sektorů. Dále jsem zjistil, že nedořešený statut Kaspického moře s sebou nese několik, převážně negativních důsledků. Zejména ztěžuje vzájemnou komunikaci těch kaspických států, které mají v tomto ohledu mezi sebou hraniční spory, dále dochází k omezení využívání uhlovodíkového bohatství na sporných nalezištích a výrazně jsou komplikovány společné produkto- vodní projekty, například Transkaspický ropovod resp. plynovod.

V rámci analýzy energetického bohatství Kaspiku jsem představil energetické sektory jednotlivých států, jejich prokázané zásoby i roční těžbu těchto komodit. Na závěr mohu uvést, že se v oblasti Kaspického moře nachází 50 miliard barelů ropy a 30 bilionů kubických metrů zemního plynu v kategorii ověřených zásob. Jedná se o ekvivalent 3 % celosvětových zásob ropy a 15 % zemního plynu. Zde jsem zjistil, že význam Kaspiku bude narůstat z větší části díky zásobám zemního plynu.

Za více než 20 let samostatnosti postsovětských republik v kaspickém regionu se podařilo těmto státům, alespoň částečně, vymanit se z exportní závislosti na Ruské federaci. Stalo se tak většinou díky projektům financovaných převážně ze zahraničních zdrojů. Jako nejdůležitější je podle mého názoru vybudování ropovodu Baku – Tbilisi – Ceyhan, díky kterému mohou všechny postsovětské republiky vyvážet svoji ropu mimo ruské území, i když Kazachstán a Turkmenistán musí nejprve dovézt ropu do terminálu v Baku pomocí tankerů. Právě diskutovaný transkaspický ropovod, který by měl vést z kazašských nalezišť po mořském dně do Baku je zablokovaný, kvůli nedořešenému právnímu statutu Kaspického moře a také jsou slyšet argumenty, upozorňující na ekologickou stránku věci. Dále se podařilo postsovětským republikám diverzifikovat odběratele zemního plynu, Turkmenistán a Kazachstán nyní kromě Ruska mohou plyn dodávat také do Číny a Íránu, Ázerbájdžán cílí na západní trhy, na které by mohl být plyn dodáván budoucím plynovodem Nabucco, případně jeho „levnější“ variantou, poněvadž potrubní spojení s Tureckem je již navázané pomocí plynovodu Baku – Tbilisi – Erzurum.

Význam celé kaspické oblasti spočívá, podle mého názoru, především v tom, že se jedná o území bohaté na ropu a zemní plyn a zároveň je možné tyto suroviny dodávat do evropských zemí mimo území a tedy i kontrolu Ruska.

10. Seznam použité literatury

Literární zdroje

BÍLÝ, Miloš: 2012. Co čeká plynovod Nabucco? *Parlamentní listy* 2. 6. 2012

BRZEZINSKI, Zbigniew: 1999. *Velká Šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Mladá fronta: Praha

ČERNÝ, Filip; SOULEIMANOV, Emil: 2011. Jihokavkazské produktovody a kaspická „ropná diplomacie“. *Central European Political Studies Revue* XIII (4), s. 420-449

DILBAZI, Eltay: 2009. Energetická bezpečnost a status Kaspického moře. *Central European Political Studies Revue* XI (1), s. 1-25

EDWARDS, Matthew (2003). The New Great Game and the new great gamers: disciples of Kipling and Mackinder. *Central Asian Survey* roč. 22 č. 1, s. 83-102

EMADI, Seyed; NEZHAD Hameed (2011). Energy market for Caspian sea oil and its supply. *Scientific journal of International Black Sea University* roč. 5, č. 2, s. 21-34

GANJALIJEV, Elchin: 2011. *Building Azerbaijan's legal Framework for marine operations on the basis of UNCLOS*. University of Southampton

HORÁK, Slavomír: 2008. *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. Nakladatelství Karolinum: Praha

INTERNATIONAL BUSINESS TIMES (2012) Caspian sea yields oil, Iran discovers anew. 20. 5. 2012

KALOUS, Jindřich (2009). Nekonečný příběh o zemním plynu: Další díl. *Britské listy*. 25. 12. 2009

KREJČÍ, Oskar (2010). Velká hra a geopolitika Střední Asie. *Britské listy*. 14. 4. 2010

LEICHTOVÁ, Magdaléna: 2005. *Environmentální změny a nedostatek zdrojů jako příčiny konfliktů – případová studie kaspického bazénu*. In: Waisová, Šárka a kol.: *Ve stínu modernity*. Aleš Čeněk: Plzeň

PEUCH, Jean-Christophe: (2002). Caspian: Ashgabat summit ends without agreement. *Radio Free Europe* 24. 4. 2002

RACZKA, Witt (2000). A sea or a lake? The Caspian's long odyssey. *Central Asian Survey* roč. 19 č. 2, s. 189-221

RYBÁŘ, Jan: 2005. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra“ o kaspickou ropu*. Eurolex Bohemia: Praha

SOULEIMANOV (2002). Právo a politika v Kaspickém moři. *Infoservis.net Společnosti Člověk v tísní*. 16. 7. 2002

WILLIAMS, Perry (2009). Petrobras to fund Caspian Sea exploration.

Elektronické zdroje

Azer.com (1998) *Informační portál Ázerbájdžánu*

(http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/62_folder/62_articles/62_socar_aioc.html, 18. 3. 2013)

Azerbaijan.az (2010) *Oficální portál Ázerbájdžánské republiky*

(http://www.azerbaijan.az/portal/WorldCommunity/CaspianStatus/caspianStatus_e.html, 16. 3. 2013)

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI (1995) *Ústava Ázerbájdžánské republiky*. (http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/constitution_e.pdf, 16. 3. 2013)

BBC (2012) *Nagorno-Karabakh profile*. 30. 5. 2012

(<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-18270325>, 17. 3. 2013)

Black Book (2011) *Black Book - The Caspian: Cradle of Oil Production Can Rock World's Output*.

(<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=a9953501-54fe-47a3-83d7-2104161e120d%40sessionmgr112&vid=10&hid=128>, 11. 4. 2013)

BP (2012) *BP Statistical Review of World Energy June 2012*

(http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pdf, 18. 3. 2013)

BusinessInfo (2012) *Írán: Základní informace o teritoriu.*

(<http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/iran-zakladni-informace-o-teritoriu-19380.html#sec4>, 16. 3. 2013)

BusinessInfo (2013) *Kazachstán: Investiční klima.*

(<http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/kazachstan-investicni-klima-19309.html>, 31. 3. 2013)

EIA (2013) *Energy Information Administration* (<http://www.eia.gov>, 18. 3. 2013)

EIU (2012) *Energy Industry Report: Azerbaijan.*

(http://viewswire.eiu.com/index.asp?layout=ib3Article&article_id=519893236&pubtypeid=1142462499&country_id=1420000342&category_id=775133077, 24. 3. 2013)

GAZPROM (2013) *Gas and oil reserves*

(<http://www.gazprom.com/about/production/reserves>, 14. 4. 2013)

i15 (2011) *Internetový deník*. 20. 7. 2011 (<http://www.i15.cz/kaspicke-more/>, 15. 3. 2013)

LUKoil (2012) *Fact book*

(http://www.lukoil.com/materials/doc/FactBook/2012/Lukoil_OF_eng.pdf, 12. 4. 2013)

KMG (2012) *Oficiální stránky společnosti KazMunaiGaz*

(<http://www.kmg.kz/en/about/today>, 31. 3. 2013)

MFA (2012) *Ministerstvo zahraničních věcí Republiky Kazachstán.*

(<http://mfa.gov.kz/ru/#!>

[/foreignpolicy/aktualnyie_voprosyi_vneshney_politiki_kazahstana/pravovoy_status_kaspiyskogo_morya](http://mfa.gov.kz/ru/#!/foreignpolicy/aktualnyie_voprosyi_vneshney_politiki_kazahstana/pravovoy_status_kaspiyskogo_morya), 16. 3. 2013)

Offshore technology (2013) *Yuri Korchagin Field, Caspian sea, Russian federation.*

(<http://www.offshore-technology.com/projects/yurioffshoreoilfield>, 31. 3. 2013)

OSN (2001) *Úmluva Organizace spojených národů o mořském právu z roku 1982*

(http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm, 15. 3. 2013)

President of Russia (2011) *Oficiální portál Prezidenta Ruské federace.*

(<http://eng.kremlin.ru/news/3166>, 16. 3. 2013)

11. Seznam zkratek

AOIC – Azerbaijan International Operating Company

BTC – Baku – Tbilisi – Ceyhan Pipeline

CPC – Caspian Pipeline Consortium

EEZ – Exkluzivní ekonomická zóna

KMG – KazMunaiGaz

NIOC – National Iranian Oil Company

OPEC – Organization of the Petroleum Exporting Countries

SOCAR – State Oil Company of Azerbaijan Republic

TANAP – Trans – Anatolia Gas Pipeline

UNCLOS – United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982

12. Resumé

This thesis aims to analyze the history of the Caspian Sea region which is formed by five states – Azerbaijan, Russian Federation, Kazakhstan, Turkmenistan and Islamic Republic of Iran. Furthermore, significant historic periods as “The Great Game” and the disintegration of The Union of Soviet Socialist Republics are covered. This thesis also points out the debate on legal status of the Caspian Sea and related political consequences. In addition, hydrocarbon wealth of particular states within the region is analyzed and possibilities of extraction of petroleum and natural gas plus its consequent transport to the world’s market are taken into account.

The Caspian Sea is subject to a long-term discussion whether it should be defined as a lake or as a sea. Such debate implies an international problem, if the Caspian Sea shall be separated into the national sectors based on the international treaty UNCLOS or if Helsinki Convention on trans-boundary watercourses and international lakes should be applied. The Caspian Sea region is well-known for its potential of natural resources, in particular significant volume of petroleum and natural gas. Therefore, for the newly established post-Soviet states the question of transport such natural resources to the world’s market outside Russian territory becomes absolutely crucial.